

ภาษาไทย

วรรณคดีและวรรณกรรม

ม.๕

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

ดร.ภาสกร พงษ์สิทธากร

นางสาวระวีวรรณ อินทรประพันธ์

นางพองจันทร์ สุขยิ่ง

นางกัลยา สหชาติโกสัย

นางสาวศรียรรณ ช้อยศิริณู

ผู้ตรวจ

ดร.กฤษณา บุญเลี้ยง

ดร.ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ

นายจตุพร ตระกูลปาน

บรรณาธิการ

นายเอกรินทร์ สีมหาศาล

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑

จำนวนพิมพ์ ๓๐,๐๐๐ เล่ม

ISBN : 978-616-203-997-3

รหัสสินค้า ๓๔๑๑๐๑๑

A* อักษร

www.aksorn.com

จัดพิมพ์และจำหน่ายทั่วประเทศโดย

บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจก. จำกัด

142 ถนนตะนาว เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

โทร. 0 2622 2999 (จัดโบว์ 20 คู่สาย)

พิมพ์ที่: บริษัท ไทยร่มเกล้า จำกัด โทร. 0 2903 9101-6

ภาษาไทย

วรรณคดีและวรรณกรรม ม.๔

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔

กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

คำเตือน

หนังสือเล่มนี้ได้รับการคุ้มครองตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ ห้ามมิให้ผู้ใดทำซ้ำ คัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา จำลองงานจากต้นฉบับหรือแปลงเป็นรูปแบบอื่นในวิธีต่าง ๆ ทุกวิธี ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน โดยมีได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ถือเป็นการละเมิด ผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบทั้งทางแพ่งและทางอาญา

คำนำ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ กำหนดให้ภาษาไทยเป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้หลัก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้สามารถใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง คล่องแคล่ว และเหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย สามารถนำความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การใช้ภาษาไปใช้ติดต่อสื่อสารและเป็นเครื่องมือศึกษาหาความรู้ตลอดชีวิต

ภาษาไทยเป็นเอกลักษณ์ของชาติเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพและเสริมสร้างบุคลิกภาพของคนในชาติให้มีความเป็นไทย ใช้ในการติดต่อสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจเพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ทำให้สามารถประกอบธุรกิจ การงาน และดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างสันติสุข ใช้สำหรับการแสวงหาความรู้และประสบการณ์จากแหล่งข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ เพื่อพัฒนาความรู้ กระบวนการคิดวิเคราะห์ การวิจารณ์ การสร้างสรรค์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันให้เจริญก้าวหน้า นอกจากนี้ ยังเป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษด้านวัฒนธรรม ประเพณี สุนทรียภาพ เป็นสมบัติล้ำค่าควรแก่การเรียนรู้ อนุรักษ์ และสืบสานให้คงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

ทั้งนี้ หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ นี้ ทางคณะผู้เรียบเรียงได้ออกแบบหน่วยการเรียนรู้อิงมาตรฐานตัวชี้วัดระหว่างทางและตัวชี้วัดปลายทาง รวมทั้งมีกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ทุกท้ายหน่วยการเรียนรู้ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ เล่ม คือ

หลักภาษาและการใช้ภาษาไทย ครอบคลุมตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง สาระที่ ๑ การอ่าน สาระที่ ๒ การเขียน สาระที่ ๓ การฟัง การดู และการพูด และสาระที่ ๔ หลักการใช้ภาษา

วรรณคดีและวรรณกรรม ครอบคลุมตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง สาระที่ ๕ วรรณคดีและวรรณกรรม สำหรับเล่มวรรณคดีและวรรณกรรม มีการเน้นคำศัพท์ที่มีการอธิบายความหมายไว้ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้เป็นสีฟ้า (■) และสีชมพู (■) ทั้งนี้เพื่อให้คำศัพท์ ๒ คำที่อยู่ติดกันสามารถแยกคำได้ง่ายขึ้น

คณะผู้เรียบเรียงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ เล่มนี้ จะเป็นสื่อการเรียนการสอนที่ช่วยพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้มีคุณภาพ บรรลุตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ รวมทั้งบรรลุสมรรถนะสำคัญตามที่กำหนด

คณะผู้เรียบเรียง

ตอนที่ ๕ วรรณคดีและวรรณกรรม

บทนำ

การวิจักษ์วรรณคดีและวรรณกรรม

๑

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ นมัสการคุณานุคุณ

ความเป็นมา
ประวัติผู้แต่ง
ลักษณะคำประพันธ์
เรื่องย่อ
เนื้อเรื่อง
คำศัพท์
บทวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า

๒๔

๒๕

๒๖

๒๗

๒๗

๒๘

๓๒

๓๔

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ อิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง

ความเป็นมา
ประวัติผู้แต่ง
ลักษณะคำประพันธ์
เรื่องย่อ
เนื้อเรื่อง
คำศัพท์
บทวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า

๔๒

๔๓

๔๕

๔๖

๔๗

๕๐

๘๒

๘๖

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ นิทานเวตาล เรื่องที่ ๑๐

ความเป็นมา
ประวัติผู้แต่ง
ลักษณะคำประพันธ์
เรื่องย่อ
เนื้อเรื่อง
คำศัพท์
บทวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า

๑๐๐

๑๐๑

๑๐๒

๑๐๓

๑๐๔

๑๐๖

๑๑๐

๑๑๑

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔ นิราศนรินทร์คำโคลง

ความเป็นมา
ประวัติผู้แต่ง
ลักษณะคำประพันธ์
เรื่องย่อ
เนื้อเรื่อง
คำศัพท์และคำอธิบายความ
บทวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า

๑๑๖

๑๑๗

๑๒๑

๑๒๒

๑๒๓

๑๒๔

๑๒๗

๑๓๗

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕ หัวใจชายหนุ่ม

ความเป็นมา
ประวัติผู้แต่ง
ลักษณะคำประพันธ์
เรื่องย่อ
เนื้อเรื่อง
คำศัพท์
บทวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า

๑๔๔

๑๔๕

๑๔๖

๑๔๖

๑๔๗

๑๔๘

๑๖๘

๑๗๐

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖ ทุกข์ของชาวนาในบทกวี

ความเป็นมา
ประวัติผู้แต่ง
ลักษณะคำประพันธ์
เรื่องย่อ
เนื้อเรื่อง
คำศัพท์
บทวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า

๑๗๘

๑๗๙

๑๗๙

๑๘๐

๑๘๐

๑๘๑

๑๘๓

๑๘๔

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗ มงคลสูตรคำฉันท์

ความเป็นมา
ประวัติผู้แต่ง
ลักษณะคำประพันธ์
เรื่องย่อ
เนื้อเรื่อง
คำศัพท์
บทวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า

๑๘๘

๑๘๙

๑๙๑

๑๙๑

๑๙๒

๑๙๓

๑๙๙

๒๐๒

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๘ มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก

ความเป็นมา
ประวัติผู้แต่ง
ลักษณะคำประพันธ์
เรื่องย่อ
เนื้อเรื่อง
คำศัพท์
บทวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า

๒๐๘

๒๐๙

๒๑๔

๒๑๖

๒๑๗

๒๒๒

๒๓๓

๒๓๙

บทเสริม

บทอาขยาน

การท่องจำบทอาขยาน
บทอาขยาน ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔

๒๔๔

๒๔๕

๒๔๕

๒๔๙

วรรณคดีและวรรณกรรม

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑

นมัสการคุณานุคุณ

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒

อิเหนา ตอน ศิกกะหมังกุหนิง

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๑๐

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔

นิราศธารรินทร์คำโคลง

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕

หัวใจชายหนุ่ม

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖

ทุกข์ของชาวนาในบทกวี

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗

มงคลสูตรคำฉันท์

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๘

มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก

การวิจักษ์วรรณคดี และวรรณกรรม

การอ่านวรรณคดีและวรรณกรรมเพื่อนำไปสู่
การวิจักษ์ได้นั้น ผู้อ่านจำเป็นต้องอาศัยทักษะการวิเคราะห์
การวิจารณ์ ตลอดจนการประเมินคุณค่าวรรณคดี
และวรรณกรรม จึงควรให้ความสำคัญ
และอ่านอย่างละเอียด เพื่อจะได้เข้าใจในเรื่องราว
จนได้รับบรรณรสและประโยชน์จากการอ่าน

๑. ความหมายของวรรณคดี วรรณกรรม วิเคราะห์ วิวิจารณ์ และประเมินคุณค่า

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้อธิบายความหมายของวรรณคดี วรรณกรรม วิเคราะห์ วิวิจารณ์ และประเมินคุณค่า ไว้ว่า

วรรณคดี หมายถึง วรรณกรรมซึ่งได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ถึงขนาด
วรรณกรรม หมายถึง งานหนังสือ งานประพันธ์ บทประพันธ์ทุกชนิดทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง

วิเคราะห์ หมายถึง การใคร่ครวญ แยกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อศึกษาให้ถ่องแท้

วิจารณ์ หมายถึง ให้คำตัดสินสิ่งที่เป็นศิลปกรรมหรือวรรณกรรมเป็นต้น โดยผู้มีความรู้ควรเชื่อถือได้ ว่ามีค่าความงามความไพเราะดีอย่างไร หรือมีข้อขาดตกบกพร่องอย่างไรบ้าง

ประเมินคุณค่า หมายถึง กำหนดหรือให้ค่าหรือราคาเท่าที่ควรจะเป็นตามหลักเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ต่อสิ่งที่มีประโยชน์หรือมีมูลค่าสูง

ดังนั้น การอ่านวรรณคดีและวรรณกรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้อ่านจึงควรวิเคราะห์คุณค่าด้านต่าง ๆ รวมถึงความงามทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในเนื้อหา และวิจารณ์โดยอาศัยความรู้เพื่อที่จะประเมินคุณค่าจากเรื่องที้อ่านตามหลักเกณฑ์ได้อย่างสมเหตุสมผล

๒. ความสำคัญของวรรณคดีและวรรณกรรม

วรรณคดีและวรรณกรรมเป็นงานเขียนสร้างสรรค์ที่ผู้แต่งบันทึกเรื่องราว ความรู้สึกนึกคิดผ่านการเล่า หรือนำมาเล่นเป็นมหรสพ จนเป็นที่นิยมสืบต่อเรื่อยมา และยังคงเป็นที่กล่าวขานมาจนถึงยุคปัจจุบัน

วรรณคดีและวรรณกรรมสะท้อนการดำเนินชีวิตและสภาพสังคมในสมัยที่มีการประพันธ์วรรณคดีนั้น ๆ ขณะเดียวกันก็สอดแทรกแนวความคิดและปรัชญาชีวิตของกวีผ่านกลวิธีการประพันธ์อย่างแยบยล ทำให้ผู้อ่านได้รับรู้เรื่องราว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวมถึงค่านิยมทางสังคมและสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในสมัยที่มีการประพันธ์วรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ด้วย

คุณค่าที่สำคัญของวรรณคดีและวรรณกรรมประการหนึ่งก็คือ คุณค่าด้านอารมณ์ ด้านความงาม ความไพเราะ และได้รับด้านวรรณศิลป์ไปพร้อม ๆ กัน ส่งเสริมจิตใจผู้อ่านให้มีสุนทรียะ และได้รับความเพลิดเพลินผ่านเนื้อหา เรื่องราว ช่วยให้เห็นถึงหลักความจริงในโลกและมนุษย์ยิ่งขึ้น เพราะวรรณคดีและวรรณกรรมเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์ ซึ่งมีทั้งดีและชั่ว ความสำเร็จและความล้มเหลว ความซื่อสัตย์และความหลอกลวง

วรรณคดีและวรรณกรรมเปรียบได้กับกระจกเงาที่ส่องสะท้อนบางแง่มุมของสภาพสังคมและวัฒนธรรม ผู้อ่านจึงควรศึกษาเพื่อที่จะได้เรียนรู้เรื่องราว ความเป็นมา ความคิด และค่านิยมของคนในสังคมแต่ละสมัย และเข้าใจคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของไทย ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเป็นชาติ การกำหนดให้นักเรียนศึกษาแนวทางการวิจักษ์วรรณคดีและวรรณกรรม เนื่องด้วยต้องการให้นักเรียนฝึกคิด พิจารณา รู้จักสังเกต และเพิ่มพูนประสบการณ์ด้วยการอ่านวรรณคดีแล้วนำไปคัดกรองเพื่อขัดเกลาอารมณ์ให้ประณีต และรู้จักพิจารณาลักษณะนิสัยของคนผ่านตัวละครที่ปรากฏในตัวบทวรรณคดีและวรรณกรรม อันจะทำให้นักเรียนเข้าใจถึงชีวิตและความเป็นไปในโลก รวมทั้งเห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์ได้มากยิ่งขึ้น

แม้วรรณกรรมจะเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นทั่วไป ซึ่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองหลากหลายชนิดหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมปัจจุบันหรือวรรณกรรมร่วมสมัย ล้วนแล้วแต่สามารถให้ความเพลิดเพลิน ผ่อนคลายอารมณ์ ช่วยให้ผู้อ่านมีจินตนาการร่วมไปกับผู้แต่งได้

คุณค่าของวรรณกรรมทุกเล่มย่อมให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านทั้งสิ้น แต่วรรณกรรมเล่มใดจะให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านในแง่มุมใด มากน้อยเพียงไร และใครบ้าง เป็นเรื่องที่ต้องแยกพิจารณากันไปทีละประเด็น วรรณกรรมบางเรื่องเหมาะกับคนกลุ่มหนึ่ง ขณะเดียวกันอาจไม่เหมาะกับอีกกลุ่มก็เป็นได้ นอกจากนี้ ผู้อ่านแต่ละกลุ่มยังมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน บางคนต้องการแสวงหาความเพลิดเพลิน บางคนอ่านเพราะต้องการฆ่าเวลา บางคนอ่านเพราะต้องการความรู้ บางคนอ่านเพราะต้องการค้นหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ตนสนใจ ในขณะที่บางคนอ่านเพราะต้องการทราบข่าวสาร เรื่องราวความเป็นไปของสังคม สิ่งแวดล้อม บางคนอ่านเพราะต้องการจะพัฒนาตนเองให้เป็นคนก้าวหน้าในโลก จะได้มีความคิดกว้างไกล ทันสมัยอยู่เสมอ เป็นต้น (สายทิพย์ นุกูลกิจ, ๒๕๔๓)

ดังนั้น การวิจักษ์วรรณคดีและวรรณกรรมจึงช่วยเสริมสร้างลักษณะนิสัยอันดีให้แก่ผู้วิจักษ์คือ ทำให้ผู้วิจักษ์เป็นผู้ที่มีเหตุผล มีความยุติธรรม และมีวิจารณญาณ อันเป็นคุณสมบัติที่ส่งผลสะท้อนไปถึงประโยชน์ส่วนอื่นในการดำรงชีวิต ดังนั้น ผู้อ่านที่หวังจะได้รับประโยชน์จากการอ่านวรรณคดีและวรรณกรรมจึงควรอ่านอย่างพิถีพิถันวิเคราะห์ คือ อ่านอย่างละเอียด แล้วคิดหาเหตุผลแยกส่วนประกอบ โดยไม่ยึดถือความรู้สึกหรือประสบการณ์ส่วนตัวเป็นหลักในการตัดสินวรรณคดีและวรรณกรรมด้วยความตระหนักในหลักความจริงที่ว่า แต่ละคนย่อมมีความรู้สึกและประสบการณ์ต่างกัน การประเมินค่าที่ถูกต้องจะต้องใช้เหตุผลเสมอ ในขณะที่กำลังติดตามอ่านเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบผู้อ่านก็ควรจะต้องตั้งคำถามอยู่ในใจด้วยว่า อ่านแล้วได้รับสาระอะไรจากการอ่าน ในบางครั้งผู้อ่านอาจมีความจำเป็นต้องหาความรู้ประกอบ เพื่อให้เข้าใจเรื่องได้ชัดเจนและรวดเร็วขึ้น การอ่านอย่างละเอียดด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ จะเป็นแนวทางนำผู้อ่านไปสู่ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ และสามารถประเมินคุณค่าได้อย่างถูกต้องและมีเหตุผล

๓. ประเภทของวรรณคดีและวรรณกรรม

ประเภทของวรรณคดีและวรรณกรรมไทยนั้นมีหลากหลาย จำแนกได้ตามลักษณะเนื้อหา และจุดประสงค์เฉพาะ ดังต่อไปนี้

๓.๑ วรรณคดีและวรรณกรรมที่แบ่งตามเนื้อหา

๑) **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา** มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างศรัทธาและสอนให้เข้าใจสาระของศาสนา เนื้อเรื่องมีทั้งที่นำมาจากคัมภีร์ศาสนาโดยตรง และที่นำเค้าโครงหรือแนวคิดของศาสนามาผูกเป็นเรื่อง เช่น ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ไตรภูมิพระร่วง สามัคคีเภทคำฉันท์ ธรรมาธรรมะสงคราม ลิลิตนารายณ์สิบปาง

๒) **วรรณคดีและวรรณกรรมประวัติศาสตร์** มีเนื้อหาเกี่ยวกับการศึกสงคราม การสดุดีหรือเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ รวมถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ เช่น ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตตะเลงพ่าย เสภาพระราชพงศาวดาร โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์

๓) **วรรณคดีและวรรณกรรมนิราศ** มักมีเนื้อหาพรรณนาความรัก ความอาลัยของกวีที่ต้องจากนางอันเป็นที่รัก และหรือเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การบรรยายสภาพสังคม วัฒนธรรม รวมทั้งการแสดงทัศนะต่อเหตุการณ์ที่กวีพบเห็นตลอดเส้นทาง เช่น นิราศนรินทร์ นิราศพระบาท นิราศนครสวรรค์ นิราศสุพรรณ นิราศลอนดอน นิราศกวังดุ้ง

๓.๒ วรรณคดีและวรรณกรรมที่มีจุดประสงค์เฉพาะ

๑) **วรรณคดีและวรรณกรรมคำสอน** มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นแนวทางในการนำไปประพฤติปฏิบัติ เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมทางศาสนา เช่น สุภาษิตพระร่วง โคลงโลกนิติ สุภาษิตสอนหญิง สวัสดิรักษาคำกลอน โคลงพาลีสอนน้อง

๒) **วรรณคดีและวรรณกรรมเกี่ยวกับขนบประเพณีและพิธีกรรม** มี ๒ ลักษณะ คือ เป็นบทที่นำไปใช้ในการประกอบพิธี มีเนื้อหาและการใช้ภาษาที่ไพเราะ สร้างอารมณ์ให้รู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพิธี เช่น กาพย์เห่เรือ ลิลิตโองการแข่งน้ำ ฉันทดุขกฤษ์สังเวทกล่อมช้าง มหาชาติกลอนเทศน์ หรืออีกลักษณะหนึ่ง คือ มีเนื้อหาให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีสิบสองเดือน ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตรา โคลงพยุหยาตราเพชรพวง โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส

๓) **วรรณคดีและวรรณกรรมที่ใช้ในการแสดง** คือ แต่งขึ้นเพื่อใช้เป็นบทแสดงมหรสพประเภทต่าง ๆ เช่น รามเกียรติ์ในรัชกาลที่ ๔ พระราชนิพนธ์สำหรับเล่นโขน รามเกียรติ์ในรัชกาลที่ ๒ พระราชนิพนธ์เป็นบทละครรำ อย่างไรก็ตาม นอกจากใช้แสดงเพื่อมหรสพแล้วยังนิยมอ่านเพื่อความสนุกเพลิดเพลินไปกับเนื้อเรื่องและความไพเราะของเสียงอีกด้วย

๔. จุดประสงค์และแนวทางการอ่านวรรณคดีและวรรณกรรม

๔.๑ จุดประสงค์การอ่านวรรณคดีและวรรณกรรม

จุดประสงค์สำคัญของการอ่านวรรณคดีและวรรณกรรม คือ การอ่านทำความเข้าใจ บทประพันธ์อย่างแจ่มแจ้ง ใช้จินตนาการเพื่อให้เข้าใจถึงสารที่กวีต้องการสื่อ ซึ่งกวีจะถ่ายทอดโดยใช้ถ้อยคำให้เข้าถึงอารมณ์ของกวี มีความคิดความรู้สึกคล้อยตาม เกิดความจรรโลงใจ และช่วยกล่อมเกลาคิดใจ ผู้อ่านจึงต้องอ่านแล้วนำไปใคร่ครวญจนตระหนักในคุณค่า ทั้งด้านอารมณ์และข้อคิด ไม่อ่านเพียงเพื่อความเพลิดเพลินหรือความบันเทิงเท่านั้น

๔.๒ แนวทางการอ่านวรรณคดีและวรรณกรรม

๑) **เลือกอ่านวรรณคดีและวรรณกรรมที่มีคุณค่าและได้รับการยกย่อง** วรรณคดีและวรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องนั้นได้ผ่านการตรวจทาน ตัดสิน และกลั่นกรองมาแล้วว่าให้ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทุกยุคทุกสมัย กล่าวคือ เมื่ออ่านในช่วงวัยใด ก็จะได้รับความรู้หรือข้อคิดที่ได้จากการแปลความ ตีความ ซึ่งสอดคล้องกับประสบการณ์ของช่วงวัยนั้นๆ

๒) **วิเคราะห์สาระความรู้** การอ่านวรรณคดีและวรรณกรรมเพื่อความเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว เราจะไม่สามารถจดจำเรื่องราวที่อ่าน ไม่สามารถมองลึกถึงความคิดของผู้แต่งจากเรื่องที่อ่านได้ และอาจไม่เข้าใจความหมายอันลึกซึ้งหรือคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ ได้ ดังนั้นเราจึงต้องอ่านเพื่อวิเคราะห์ โดยพิจารณาให้เห็นถึงความคิดและสาระอันเป็นประโยชน์

๓) **แสดงความคิดเห็นหรือวิเคราะห์วิจารณ์ ประเมินคุณค่าอย่างถ้อยถน** เมื่ออ่านวรรณคดีหรือวรรณกรรมประเภทใดก็ตาม ผู้อ่านควรสามารถแสดงความคิดเห็น วิวิจารณ์ ประเมินค่าหรือเขียนเรียบเรียงเพื่อถ่ายทอดความคิดเห็นออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจได้

ชวนคิด ชวนคุย

นักเรียนมีแนวทางการอ่านวรรณคดีและวรรณกรรมอย่างไรให้ได้รับประโยชน์สูงสุด เพราะเหตุใดจึงคิดเช่นนั้น

๕. แนวทางการวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่าวรรณคดีและวรรณกรรม

การวิเคราะห์ วิจารณ์ และประเมินคุณค่า เป็นกระบวนการสำคัญสำหรับการอ่านวรรณคดีและวรรณกรรม เพื่อให้เกิดการวิจักษ์และสามารถสังเคราะห์ความรู้ที่ได้รับ แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ซึ่งมีแนวทาง ดังนี้

ทั้งนี้ การวิเคราะห์ วิจารณ์ วรรณคดีและวรรณกรรมแต่ละเรื่องอาจมีความแตกต่างกันตามประเภทของวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ บางเรื่องไม่มีโครงเรื่อง ไม่มีตัวละคร ฉาก แต่เด่นชัดในเรื่องกลวิธีการแต่ง ท่วงทำนองการแต่ง การเลือกใช้ถ้อยคำภาษา

๕.๑ ศึกษาประวัติความเป็นมาและประวัติผู้แต่ง

การศึกษาประวัติความเป็นมาและประวัติผู้แต่ง จะช่วยให้ผู้อ่านรู้และเข้าใจสิ่งที่เป็นแรงจูงใจและเจตนาอารมณ์ของผู้แต่งโดยสะท้อนภาพ และความรู้สึกนึกคิด หรือมุมมองให้ผู้อ่านรับรู้ ช่วยทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจ เข้าถึงวรรณคดีและวรรณกรรมได้ตามวัตถุประสงค์ของผู้แต่ง

การศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณคดีและวรรณกรรม ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้แต่ง ยุคสมัยที่แต่ง ระยะเวลาที่แต่ง และที่มาของหนังสือเรื่องนั้น ๆ รวมทั้ง

ความนิยมของลักษณะการแต่งวรรณคดีและวรรณกรรมควบคู่กันไปด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้อ่านเข้าใจลักษณะการแต่งที่ได้รับความนิยมในยุคสมัยนั้น ๆ เช่น การแต่งนิราศด้วยกลอน รู้จักผู้เป็นต้นแบบของลักษณะคำประพันธ์ชนิดนั้น ๆ เข้าใจการใช้โวหารของกวีที่ได้รับการยกย่องว่ามีความไพเราะมากที่สุด และลักษณะดังกล่าวมีผลต่อการพิจารณาข้อดีข้อด้อยของหนังสือชิ้นนั้น ๆ เช่น การที่สุนทรภู่แต่งนิราศคำโคลงไว้เพียงเรื่องเดียว คือ นิราศสุพรรณ แต่แต่งนิราศคำกลอนไว้ถึง ๘ เรื่อง อาจกล่าวได้ว่า ที่เป็นเช่นนี้มีสาเหตุเพราะสุนทรภู่นัดในการแต่งกลอนเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเพราะสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมแต่งคำประพันธ์ประเภทกลอนเป็นสำคัญ

ส่วนในเรื่องที่เกี่ยวกับประวัติผู้แต่ง มีประเด็นสำคัญ ๒ ประเด็น *ประเด็นแรก* ได้แก่ การพิจารณาช่วงชีวิตของผู้แต่ง รวมถึงท่วงทำนองการเขียนเฉพาะตัวของผู้แต่ง เนื่องจากมีอิทธิพลต่อผลงานของผู้แต่ง *ประเด็นที่สอง* ได้แก่ การพิจารณาผลงานเรื่องที่สะท้อนให้เห็นชีวิตของผู้แต่ง เนื่องจากผู้แต่งมักสอดแทรกความรู้ ประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนเรื่องราวในชีวิตส่วนตัวลงไปในผลงานด้วย ซึ่งการศึกษาชีวประวัติของผู้แต่งหนังสืออย่างละเอียด จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจวรรณคดีและวรรณกรรมได้อย่างลึกซึ้ง มองเห็นแรงบันดาลใจ อารมณ์สะท้อนใจ และจินตนาการอย่างกว้างไกลของผู้แต่งได้เป็นอย่างดี จะช่วยให้สามารถเข้าถึงวรรณคดีและวรรณกรรมได้อย่างตรงเป้าหมายมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ยังควรศึกษาแนวคิดและจุดมุ่งหมายในการแต่ง แนวคิดหรือแก่นของเรื่อง หมายถึง สาระสำคัญที่ผู้แต่งต้องการสื่อมายังผู้อ่าน สาระดังกล่าวนี้จะปรากฏขึ้นอย่างสม่ำเสมอขณะที่เนื้อเรื่องดำเนินไป เมื่อผู้อ่านได้อ่านเรื่องจนจบก็จะเกิดความเข้าใจและสรุปได้ว่า แนวคิดของเรื่องนั้น ๆ คืออะไร เช่น นวนิยายเรื่อง *ลูกอีสาน* ของคำพูน บุญทวี เมื่ออ่านตลอดทั้งเรื่อง ผู้อ่านจะมองเห็นความทุกข์ยาก ความอดอยาก ความมีไม่พอกิน และวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติของชาวอีสานได้อย่างชัดเจน หรือในเรื่อง *ธรรมชาติระทมคราญ* พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวคิดของเรื่อง คือ ธรรมชาติของมนุษย์

เมื่อได้แนวคิดของเรื่องแล้ว นักเรียนควรพิจารณาและประเมินค่าต่อไปว่า แนวคิดดังกล่าวมีประโยชน์มากน้อยเพียงใด สามารถยกระดับจิตใจผู้อ่าน หรือช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจชีวิตและโลกได้กว้างขวางลึกซึ้งเพียงใดด้วย

ส่วนจุดมุ่งหมายในการแต่ง ได้แก่ จุดมุ่งหมายที่ผู้แต่งแสดงไว้ในเนื้อเรื่อง ผู้แต่งบางคนอาจจะกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าต้องการเขียนให้ใคร ว่าด้วยเรื่องอะไร แต่บางคนกล่าวเป็นเพียงนัย ๆ ให้ผู้อ่านวินิจฉัยเอาเองว่าผู้แต่งต้องการจะแสดงเรื่องราวอะไร ให้แก่ใคร มีประเด็นสำคัญว่าอย่างไร เช่น เรื่อง *อิเหนา* มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานี มีเรื่องเล่ากันว่า พระราชาธิราชในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คือ เจ้าฟ้ากุณฑล และเจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงได้นางข้าหลวงมาจากปัตตานี นางข้าหลวงได้เล่านิทานพื้นบ้านหรือเรื่องอิเหนาของชาวชวา และต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาเป็นบทละครสำหรับใช้แสดงละครรำ ตอนท้ายบทพระราชนิพนธ์ได้อ้างถึงเรื่องอิเหนาในสมัยอยุธยาว่า

บทละครเรื่อง อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

อันอิเหนาเอามาทำเป็นคำร้อง
ครั้งกรุงเก่าเจ้าสตรีเรือนินท์

สำหรับงานการฉลองกองกุศล
แต่เรื่องต้นตกหายพลัดพรายไป

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๐)

๕.๒ ศึกษาลักษณะการประพันธ์

การศึกษาลักษณะและรูปแบบการประพันธ์ คือ การพิจารณาว่าวรรณคดีและวรรณกรรมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทใด ชนิดใด เช่น เป็นประเภทร้อยแก้ว ร้อยกรอง หรือร้อยกรองชนิดกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ร่าย ซึ่งการศึกษาโดยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการประพันธ์ จะช่วยให้สามารถแสดงความคิดเห็น วิจารณ์ ประเมินค่าของวรรณคดีและวรรณกรรมในด้านวรรณศิลป์ได้อย่างชัดเจนและครอบคลุม

การศึกษาเรื่องลักษณะการประพันธ์หรือรูปแบบของวรรณคดีและวรรณกรรม ได้แก่ การพิจารณาว่าวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทใด เป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรอง ถ้าแต่งเป็นร้อยกรองก็ต้องพิจารณาต่อไปว่า กวีแต่งร้อยกรองเรื่องนั้น ๆ ได้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ดังที่กำหนดไว้หรือไม่ อย่างไร

๑) **ร้อยแก้ว** หมายถึง งานประพันธ์ที่ไม่มีลักษณะบังคับในการแต่งหรือกำหนดคณะอย่างร้อยกรอง เป็นหนังสือที่เรียบเรียงตามภาษาที่ใช้เขียนหรือพูดกันทั่วไป แบ่งย่อยตามรูปแบบออกได้เป็น เรื่องสั้น นวนิยาย บทละคร นิทาน

๒) **ร้อยกรอง** คือ งานประพันธ์ที่มีลักษณะบังคับในการแต่งหรือกำหนดคณะ เช่น จำนวนคำ สัมผัส ครุ ลหุ หรือคำที่มีเสียงหนักเบา ข้อกำหนดดังกล่าวนี้มีอยู่ในบทร้อยกรองมากน้อยต่างกัน ทำให้หนังสือร้อยกรองจำแนกออกไปเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๕ ประเภท คือ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย ซึ่งแต่ละประเภทก็ยังแบ่งออกเป็นชนิดย่อย ๆ ได้อีกหลายชนิด ดังนี้

๒.๑) **โคลง** เป็นร้อยกรองที่มีระเบียบบังคับคณะ คำเอก คำโท และสัมผัส เป็นสำคัญ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(๑) **โคลงสุภาพ** เช่น โคลง ๒ สุภาพ โคลง ๓ สุภาพ โคลง ๔ สุภาพ

(๒) **โคลงด้น** เช่น โคลง ๒ ด้น โคลง ๓ ด้น โคลงด้นวิวิธมาลี

(๓) **โคลงโบราณ** เช่น โคลงวิษณุมาลี โคลงสินธุมาลี โคลงจิตรลดา

นอกจากนี้ กวีบางท่านยังได้คิดค้นโคลงแบบใหม่ขึ้นอีกด้วย เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์โคลงจิตรลดาแฝง โคลงจิตรมาลี

งานประพันธ์ที่แต่งเป็นโคลง เช่น โคลงโลกนิติ นิราศนรินทร์คำโคลง

โคลงนิราศสุพรรณ

๒.๒) **ฉันท์** เป็นร้อยกรองที่มีระเบียบบังคับ ครุ ลหุ หรือคำที่มีเสียงหนักเบา บังคับจำนวนคำและสัมผัสเป็นสำคัญ ฉันท์ที่นิยมแต่ง เช่น วิชชุมมาลาฉันท์ ๘ มาณวกฉันท์ ๘ อินทวิเชียรฉันท์ ๑๑ สาลินีฉันท์ ๑๑ วสันตดิถีฉันท์ ๑๔ อธิสังฉันท์ ๒๐

๒.๓) **กาพย์** เป็นร้อยกรองที่มีระเบียบบังคับคล้ายฉันท์ จะต่างที่กาพย์มิได้กำหนดครุ ลหุ เท่านั้น กวีจึงนิยมแต่งกาพย์ปนฉันท์ ดังปรากฏในหนังสือคำฉันท์ต่าง ๆ กาพย์ที่นิยมแต่ง เช่น กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

๒.๔) **กลอน** เป็นร้อยกรองที่บังคับคณะ สัมผัส และเสียงวรรณยุกต์ แบ่งออกเป็นหลายประเภท และมีชื่อเรียกต่างกันไป เช่น กลอนสุภาพ กลอนสักวา กลอนดอกสร้อย กลอนเสภา กลอนบทละคร

๒.๕) **ร่าย** เป็นร้อยกรองที่บังคับคณะ สัมผัส ร่ายบางประเภทบังคับคำเอกคำโทด้วย ร่ายแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ คือ ร่ายสุภาพ ร่ายด้น ร่ายยาว และร่ายโบราณ

นอกจากนี้ ยังมีประเภทย่อยซึ่งเป็นการประสมกันของคำประพันธ์ต่างชนิดเข้าด้วยกันหลายแบบ เช่น นำกาพย์มาผสมกับโคลง เรียกว่า *กาพย์ห่อโคลง* นำร่ายมาผสมกับโคลง เรียกว่า *ลิลิต* และยังมีคำประพันธ์อีกลักษณะหนึ่งที่เรียกว่า *กลบท* เป็นร้อยกรองที่มีการประดิษฐ์ให้มีลักษณะแปลกไปจากเดิม โดยที่ลักษณะบังคับเดิมสำหรับร้อยกรองชนิดนั้นก็ยังคงใช้อย่างครบถ้วน เพียงแต่เพิ่มลักษณะบังคับขึ้นอีก

ถ้านักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับลักษณะคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ก็จะสามารถวิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมที่ศึกษาในส่วนรายละเอียดต่อไปได้อย่างลึกซึ้งและถูกต้องมากขึ้น

๕.๓ ศึกษาเรื่องย่อ

การศึกษาเรื่องย่อทำให้เข้าใจเรื่องทั้งหมดในภาพรวม ซึ่งนักเรียนควรอ่านวรรณคดีและวรรณกรรมที่จะวิจารณ์อย่างพิถีพิถัน เพื่อค้นหาความหมายตามตัวอักษรให้ได้ในขั้นต้น เป็นทำนองอ่านเอาเรื่องว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน กับใคร เมื่อไร ได้ผลอย่างไร แล้วสรุปเป็นเนื้อเรื่องย่อไว้ จะได้เป็นพื้นฐานในการอ่านทำความเข้าใจต่อไป

๕.๔ ศึกษาเนื้อเรื่อง

การศึกษาเนื้อเรื่องของวรรณคดีและวรรณกรรม เพื่อให้รู้จักลักษณะและความสำคัญขององค์ประกอบแต่ละส่วน มีรายละเอียดในการศึกษา ดังนี้

๑) **โครงเรื่อง** ได้แก่ ลำดับของเหตุการณ์ที่เรียงร้อยกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล เหตุการณ์มักพัฒนาไปด้วยการสร้างปมขัดแย้ง อาจเป็นความขัดแย้งระหว่างตัวเอกของเรื่องกับคู่กรณี เช่น พระเจ้าอชาตศัตรูทำสงครามกับพวกกษัตริย์ลิขณวิ เพราะต้องการขยายอาณาเขตเข้าไปในแคว้นวัชชีของกษัตริย์ลิขณวิ หรือเป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น อิเหนาต้องพลัดพรากจากนางบุษบา เพราะองค์ปะตาระกาหลากำหนดให้ลมหอบนางหายไป

๒) **ตัวละคร** ผู้วิเคราะห์ควรจะหยิบยกตัวละครที่สำคัญ ๆ มากล่าว เพื่อชี้ให้เห็นว่า ตัวละครมีลักษณะเชิงอุดมคติหรือเชิงสมจริง มีอุปนิสัยคงที่หรือไม่คงที่ ความสมเหตุสมผลของการเปลี่ยนแปลงนิสัยของตัวละคร และความสอดคล้องกับโครงเรื่อง การกำหนดบทบาทของตัวละคร ได้เหมาะสมกับเหตุการณ์ในเรื่อง การสร้างตัวละครให้มีลักษณะแตกต่างกันเพื่อช่วยดำเนินเรื่อง หรือตัวละครที่มีลักษณะขัดแย้งในบุคลิกภาพของตนเองช่วยในการเดินเรื่อง ช่วยบอกนิสัยใจคอของตัวละครได้

๓) **ฉาก** หมายถึง สถานที่และเวลาที่เรื่องนั้น ๆ เกิดขึ้น นักเรียนควรพิจารณาเกี่ยวกับสถานที่และเวลาที่มีอิทธิพลต่อเรื่องซึ่งก่อให้เกิดบรรยากาศ และความสัมพันธ์กับโครงเรื่อง ผู้แต่งพรรณนาฉากไปตามสภาพความเป็นจริงหรือตามจินตนาการ และความถูกต้องชัดเจนของการเขียนพรรณนา

๔) **ทัศนวิ** ได้แก่ การที่กวีแสดงความคิดเห็นตามแนวนึกคิดของกวี การเห็นของกวีพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป เพราะนอกจากกวีจะเห็นรูปลักษณะภายนอกของสิ่งของแล้ว กวียังสามารถมองลึกลงไปเห็นความงดงามของความหมายที่แฝงอยู่ หรือมองเห็นปรัชญาของชีวิต ซึ่งเป็นธรรมชาติของโลกและมนุษย์ด้วย ดังนั้น การศึกษาเรื่องทัศนะของกวี จึงช่วยให้ผู้ศึกษามีความเจริญงอกงามทางด้านความคิดได้เป็นอย่างดี

แม้การแสดงทัศนะส่วนตัวของกวีจะเป็นการเสนอความคิด โดยกวียึดเอาตัวเองเป็นใหญ่ก็จริง แต่กวีที่มีฝีมือมักจะเสนอความคิดที่คมคายไว้ เช่น

พระอภัยมณี

ผู้แต่ง : สุนทรภู่

อันวิสัยในประเทศทุกเขตแดนวัน

อันความจริงหญิงก็มีวัยลงด้วยชาย

ถึงไกรธแคนความรักย่อมหักหาย

ชายก็ตายลงด้วยหญิงจริงดังนี้

(สุนทรภู่, ๒๕๒๙)

จากเรื่อง พระอภัยมณี สุนทรภู่กล่าวถึงความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ มีไกรธมีรัก หมุนเวียนกันไป เช่นเดียวกับผู้หญิงและผู้ชายต่างก็มีความรักและตกอยู่ในอำนาจแห่งความรัก คำประพันธ์ดังกล่าวเป็นการนำเสนอความจริงในโลกมาสู่สายตาและความคิดของผู้อ่าน

นอกจากนี้ การศึกษาความคิดริเริ่มที่มาจากตัวของกวีเองซึ่งยังไม่เคยมีปรากฏในที่ใดมาก่อน หรือถ้าจะได้ความคิดมาจากกวีรุ่นเก่า ก็ต้องนำมากล่าวถึงในแง่มุมที่แตกต่างออกไปจากเดิม ความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับลักษณะการประพันธ์ แนวคิดของเรื่อง หรือเนื้อเรื่องก็ได้ แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปอย่างเหมาะสมและไม่ฝืนธรรมชาติ จึงจะควรยกย่องว่าดีเด่น เช่น ในเรื่องเกี่ยวกับลักษณะการประพันธ์กลอนแปด สุนทรภู่ได้รับการยกย่องว่าแต่งกลอนแปดมีสัมผัสในเกือบทุกวรรค ทำให้ลีลาของกลอนมีเสียงไพเราะต่างไปจากลีลากลอนแบบเก่า และเป็นที่นิยมสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ในเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นกลอนสมัยอยุธยาไม่เคร่งครัด ในรูปแบบ จังหวะสัมผัสและเสียงของถ้อยคำ เช่น

เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา

ผู้แต่ง : ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

จะกล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา

เป็นกรุงรัตนราชพระศาสนา

เป็นที่ปรากฏรจนา

ทุกบุรีสีมามณฑล

มหาดีเรกอันเลิศล้ำ

สรรเสริญอยุธยาทุกแห่งหน

จบสกลลูกค้ำวานิช

(กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๖๖)

แต่กลอนแปดใน นิราศพระบาท ของสุนทรภู่จะโดดเด่นเรื่องสัมผัสใน เช่น

นิราศพระบาท

ผู้แต่ง : สุนทรภู่

ประจวบจนสุริยันเย็นยับ

ปีระนาดฆ้องกลองประโคมดัง

มโหรีปีเฒ่าจับใจแจ้ว

ทุกที่ที่ทับลัปสรุขก็พุดพึม

ไม่ได้ศัพท์แซ่ซดด้วยแดร่งสังข์

ระฆังหึ่งหึ่งหึ่งห้วงลงครางครึม

วิเวกว่ำกลองโยนตะโพนกระหึ่ม

รูกษาครึมครอบแสงพระจันทร์

(สุนทรภู่, ๒๕๔๓)

ส่วนแนวทางในการศึกษาพิจารณาเรื่องความคิดสร้างสรรค์ของกวีนี้ ผู้ศึกษาควรพิจารณาให้ได้ว่า สิ่งที่กวีคิดสร้างสรรค์ขึ้นใหม่มีมากน้อยเพียงใด เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและกาลสมัยหรือไม่

๖. แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดีและวรรณกรรม

การประเมินคุณค่าโดยอาศัยการวิเคราะห์วิจารณ์ จะช่วยให้ผู้อ่านสามารถตัดสินคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรมได้อย่างสมเหตุสมผล ซึ่งวรรณคดีและวรรณกรรมที่ดีจะให้คุณค่าในหลายประการ เช่น

๖.๑ คุณค่าด้านกลวิธีการแต่ง

กลวิธีการแต่ง เป็นการแสดงฝีมือและความสามารถของผู้แต่งในการถ่ายทอดอารมณ์สะท้อนใจ ความนึกคิด และจินตนาการ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจและจินตนาการตามไปด้วย ผู้วิเคราะห์ควรพิจารณาว่าผู้แต่งใช้กลวิธีใดโน้มน้าวให้ผู้อ่านมีความคิดและเกิดอารมณ์ความรู้สึกคล้อยตามได้

หากจะพิจารณากลวิธีการแต่งวรรณกรรมร้อยแก้ว ควรพิจารณาเรื่องภาษาที่ใช้ และองค์ประกอบอื่น ๆ การพิจารณาภาษาที่ใช้ ได้แก่ การดูความถูกต้องของการใช้ภาษา การใช้ภาษา สื่อความหมายได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง และการใช้ภาษาสละสลวย ชวนอ่าน หรือชวนติดตาม ส่วน การพิจารณาองค์ประกอบอื่น ๆ ควรพิจารณากลวิธีการนำเสนอเรื่อง วิธีการเล่าเรื่อง การเปิดเรื่อง การดำเนินเรื่อง เนื้อเรื่อง และการปิดเรื่อง สร้างความสนใจให้แก่ผู้อ่านได้มากน้อยเพียงใด

ส่วนการพิจารณาวรรณกรรมร้อยกรองนั้น ต้องพิจารณาศิลปะในการใช้ภาษาที่ทำให้ บทร้อยกรองมีทั้งความไพเราะ ความงดงามของภาษา และสามารถกระทบอารมณ์ผู้อ่านให้เกิด ความซาบซึ้ง ประทับใจ มีแนวทางการพิจารณา ดังนี้

๑) การใช้คำ คำที่นำมาใช้ในวรรณคดีโดยเฉพาะประเภทร้อยกรองจะต้อง ผ่านการเลือกสรรมาเป็นอย่างดี ทั้งในด้านเสียงและความหมาย นอกจากนี้ ยังต้องคำนึงถึง ความสอดคล้องกับลักษณะของร้อยกรองแต่ละชนิด และเนื้อหาของวรรณคดีและวรรณกรรม เรื่องนั้น ๆ ด้วย เข้าทำนองต้องใช้คำให้ถูกต้องเหมาะสมกับลักษณะบังคับของร้อยกรองชนิดนั้น ๆ ดังนี้

๑.๑) การเลือกสรรคำเหมาะกับเนื้อเรื่อง กวีต้องเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมแก่ เนื้อความ บริบท ตัวละคร ฉันทลักษณ์ รูปแบบ โดยคำนึงถึง “คำที่ดีที่สุด จังหวะไว้อย่างเหมาะสม ที่สุด ในรูปแบบที่ดีที่สุด” เช่น เลือกสรรคำที่มีศักดิ์คำสูง สร้างลีลาที่งามตระการ ให้ภาพเด่นชัด และไพเราะ ดังตัวอย่าง

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพน

ผู้แต่ง : พระเทพโมลี (กลั่น)

เถลนัดในเบื้องหน้าโน่นก็เขาใหญ่ยอดเยี่ยมโพยมอย่างพยับเมฆ มีพรรณเขียว
ขาวดำแดงดูดีเรกดังรายรัตนนพมณีแนมน้ำใครชม ครั้นแสงพระสุริยะส่องระดมก็ดูเด่นดัง
ดวงดาววาวแววระวาบ ๆ ที่แว้งวัง วิจิตรจรัสจรัญรุ่งเป็นสีฟ้าพุ่มพันเพียงคัคณัมพรพื้นนภากาศ
(พระครูพิมลธรรมภาณ (มานพ ปาละพันธ์, ๒๕๖๐)

คำที่กวีใช้ได้แก่ “ยอดเยี่ยมโพยม” “พยับเมฆ” “รัตนนพมณีแนม” “แสงพระสุริยะ ส่องระดม” “วาวแววระวาบ ๆ” “วิจิตรจรัสจรัญรุ่ง” “คัคณัมพร” ล้วนเป็นคำที่มีศักดิ์สูง ทั้งด้าน ความหมายและเสียง เป็นคำที่มีพลังความหมายเด่นชัด ชวนให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพและสิ่งที่เคลื่อนไหว คือ ภาพของภูเขาใหญ่ยืนตระหง่านสูงเด่นเสียดฟ้า และภาพแสงระยิบระยับที่เกิดจากแสงอาทิตย์ ส่องกระทบหินผาที่ภูเขา

๑.๒) การเลือกสรรคำที่มีเสียงเสนาะ เสียงของคำมีความสำคัญต่องานเขียน ประเภทร้อยกรองมาก เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยเราให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกและอารมณ์สะท้อนใจ เสียงในภาษามีลักษณะเหมือนดนตรี กวีจึงเลือกเฟ้นเสียงของถ้อยคำเหมือนนักดนตรีเลือกเฟ้น เสียงมาเรียบเรียงเป็นทำนองอันไพเราะ เพื่อใช้อำนาจของเสียงเร้าอารมณ์ผู้ฟังผู้อ่านให้เกิดความรู้สึกคล้อยตาม เสียงเสนาะเกิดจากสิ่งต่อไปนี้

(๑) **สัมผัส** การใช้ถ้อยคำให้มีเสียงสัมผัสคล้องจอง ถือเป็นเสียงเสนาะ ประการหนึ่งของบทร้อยกรอง สัมผัสในจะเป็นสัมผัสสระหรือสัมผัสอักษรก็ได้ แต่สัมผัสนอก จะเป็นสัมผัสสระเพียงประการเดียว การสร้างคำให้สัมผัสกันนั้น ต้องคำนึงถึงรูปแบบ ความหมาย และลีลาที่ก่อให้เกิดเสียงเสนาะ เช่น การใช้สัมผัสสระและสัมผัสอักษร เช่น

บทละครเรื่อง อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ภูษายกพื้นดำอำไพ	สอดใส่ฉลององค์ทรงวันเสาร์
เจียรबाटคาคดัดหน่วงเนา	ปั้นเหน่งเพชรเพริศเพราพรรณราย
ตาบทิตทับทรวงห้วงห้อย	สวมสร้อยสังวาลประสานสาย
ทองกรแก้วกิ้งพริ้งพราย	ชำมรงค์เรือนรายพลอยเพชร

(พระครูพิมลธรรมภาณ (มานพ ปาละพันธ์, ๒๕๖๐)

สัมผัสสระ ได้แก่ “ดำ-อำ” “องค์-ทรง” “बाट-คาคด” “ทรวง-ห้วง” “(สัง) วาล- (ประ) สาน” “กิ้ง-พริ้ง”

สัมผัสอักษร ได้แก่ “สอด-ใส่-ทรง-เสาร์” “หน่วง-เนา” “เพชร-เพริศ-เพรา-พรรณ(ราย)” “ทิต-ทับ” “ห้วง-ห้อย” “สวม-สร้อย-สัง(วาล)-(ประ) สาน-สาย” “กร-แก้ว-กิ้ง” “พริ้ง-พราย” “(ชำม) รงค์-เรือน-ราย”

(๒) **ลีลาจังหวะ** ลีลาของร้อยกรองซึ่งเกิดจากการบังคับครุ-ลหุ ก็จัดเป็น คุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ทำให้ร้อยกรองมีเสียงเสนาะ เช่น สามัคคีเภทคำฉันท์ ตอนพระเจ้า อชาตศัตรูกริ้ววัสสการพราหมณ์ กวีได้เลือกใช้อิทธิสังฉันท์ ซึ่งมีลีลาจังหวะอันเร้าเร้าของอิทธิสังฉันท์ ซึ่งเกิดจากเสียงครุ-ลหุที่จะช่วยให้เกิดเสียงเสนาะแล้ว เสียงดังกล่าวยังแสดงถึงอารมณ์โกรธของ ตัวละครได้สมจริงและสอดคล้องกับเนื้อความตอนนี้อีกด้วย เช่น

สามัคคีเภทคำฉันท์

ผู้แต่ง : ชิต บุรทัต

เอออุเหม่นะมิงชีข้างกระไร	
ทุทาสสกุลฉะนี้ไฉน	ก็มาเป็น
คึก บ ถึงและมิงก็ยังมีเห็น	
จะน้อยจะมากจะยากจะเย็น	ประการใด
อวดฉลาดและคาคดแกล้งเพราะใจ	
ขยาดขยี้มนิทนอะไร	ก็หมิ่นกู
กลกะกาทะหวาดขมึงธนู	
บ ห่อนจะเห็นธวัชริปู	ลีลาถอย

(ชิต บุรทัต, ๒๕๔๑)

(๓) การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น เสียงฟ้าร้อง เสียงฆ้องวง เสียงน้ำไหล เสียงกลอง ใสลงในร้อยกรอง ทำให้เกิดเสียงเสนาะ เช่น

นิราศเมืองเพชร

ผู้แต่ง : สุนทรภู่

ทั้งยุ้งชุมชุมกักปิดแป๊ะประประ	เสียงผัวะผะพื้บพื้บปั๊บบั๊ปปะ
ที่เป็นเรียวเคียวลำขำขะ	มันเกาะเกาะกันจริงจริงหญิงกับชาย
(สุนทรภู่, ๒๔๖๗)	

จากคำประพันธ์ข้างต้น ผู้อ่านจะได้ยินเสียงตบยุงดัง “แป๊ะประประ” “ผัวะผะ” และได้ยินเสียงยุงบิน “พื้บพื้บ” นับว่าใช้คำเลียนเสียงที่ทำให้เกิดความสมจริง

(๔) การเล่นคำ ได้แก่ การซ้ำคำ และการเล่นเสียง สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ทำให้เกิดความงามทางภาษาของร้อยกรองทั้งสิ้น เพราะนอกจากจะช่วยให้เกิดเสียงเสนาะแล้วยังมีความหมายที่ลึกซึ้งกินใจอีกด้วย เช่น

นิราศนรินทร์คำโคลง

ผู้แต่ง : นรินทร์ทิเบศร์ (อิน)

เห็นจากจากแจกก้าน	แกมระกำ
ถนัดระกำกรรมจำ	จากข้าว
บาปใดที่โททำ	แทนเท่า ราแม่
จากแต่คาบนี้หน้า	พี่น้องคงถนอม
(นรินทร์ทิเบศร์ (อิน), ๒๕๑๒)	

ก็เล่นคำที่ออกเสียงว่า “จาก” ซึ่งหมายถึง ต้นจาก และกิจการจากกับคำที่ออกเสียงพ้องกันว่า “กำ” ซึ่งหมายถึง ต้นระกำ ความระกำซ้ำใจ และเวรกรรม หรือในบทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ความว่า

บทละครเรื่อง อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นางนวลจับนางนวลนอน	เหมือนพื้แนบนวลสมรจินตะหรา
จากพรากจับจากจ่านรรจา	เหมือนจากนางสการะวาที
แขกเต้าจับเต้าร้างร้าง	เหมือนร้างห้องมาหยาณ์ศรี
นกแก้วจับแก้วพาที	เหมือนแก้วพื้ทั้งสามล่งความมา
(กรมศิลปากร, ๒๕๑๐)	

ก็เล่นคำด้วยการนำคำที่มีเสียงพ้องกัน แต่ความหมายต่างกันมาเรียงร้อยเข้าด้วยกัน เพื่อสื่อความว่าสิ่งนั้นทำให้จิตประหวัดไปถึงนางอันเป็นที่รัก ได้แก่

เล่นคำพ้องเสียง “นางนวล” ในชื่อนกนางนวล ต้นนางนวล และนวลเนื้อนางจินตะหรา

เล่นคำว่า “จาก” ในชื่อนกจากพราก ต้นจาก และกิจการจากนางอันเป็นที่รัก

เล่นคำว่า “ร้าง” ในชื่อต้นเต้าร้าง กับคำกริยา ร้าง ในร้อยกรองนี้หมายถึง ยามที่พี่ไปไกลจากน้อง

เล่นคำว่า “แก้ว” ในชื่อนกแก้ว ต้นแก้ว กับแก้วที่เป็นสัญลักษณ์หมายถึง นางอันเป็นที่รัก

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี

ผู้แต่ง : เจ้าพระยาคลัง (หน)

สุดสายนัยนาที่แม่จะตามไปเล็งแล สุดโสดแล้วที่แม่จะขับทราบฟังสำเนียง
สุดสุรเสียงที่แม่จะรำเรียกพิไรร้อง สุดผีเท่าที่แม่จะเฝ้าย่องยกย่างลงเหยียบดิน ก็สุดสิ้น
ปัญหา สุดหาสุดค้นเห็นสุดคิด
(พระครูพิมลธรรมภาณ (มานพ ปาละพันธ์), ๒๕๖๐)

มีการซ้ำคำว่า “สุด หรือเล่นเสียง /ส/” นอกจากจะสร้างเสียงไพเราะแล้วยังทำให้เห็นความมานะพยายามในการติดตามพระกัณหาและพระชาลีอย่างสุดความสามารถของนางมัทรี เร้าอารมณ์สงสารของผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

๒) การใช้สำนวนโวหารและกวีโวหาร กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๔๓, น. ๑๒๔) อธิบายว่า สำนวนโวหารมักใช้กับวรรณคดีประเภทร้อยแก้ว ส่วนกวีโวหารใช้กับวรรณคดีประเภทร้อยกรอง แบ่งย่อยได้เป็น

๒.๑) จินตภาพ (Image) คือ ภาพในจิตที่บังเกิดขึ้นในความรู้สึกของคนตามที่ได้เคยมีประสบการณ์ อาจเป็นภาพที่เห็นด้วยใจคิดหรือด้วยความรู้สึกก็ได้ และประสบการณ์ดังกล่าวนี้ไม่จำกัดเฉพาะการเห็นเท่านั้น ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสอื่น ๆ เช่น การได้ยิน ได้ลิ้มรส หรือได้กลิ่น ก็ถือเป็นจินตภาพหรือภาพในจิตได้ทั้งสิ้น ในทางวรรณคดีถือว่าวิธีสร้างภาพในจิตมีคุณค่าต่อความรู้สึกและความเข้าใจของผู้อ่านเป็นอย่างมาก เพราะผู้อ่านที่มีประสบการณ์อย่างเดียวกับผู้แต่งย่อมจะเข้าใจและรู้สึกตามไปด้วยโดยง่าย เช่น

นิราศภูเขาทอง

ผู้แต่ง : สุนทรภู่

จนแจ่มแจ้งแสงตะวันเห็นพันธุ์ฟัก	ดูน่ารักบรรจงส่งเกสร
เหล่าบัวเฟื่อนแลสล้างริมทางจร	ก้ามกุ้งซ่อนเลียดสาหร่ายใต้คังคา
สายตึงแกมแสมสลับต้นตับเต่า	เป็นเหล่าเหล่าแลรายทั้งซ้ายขวา
กระจับจอกดอกบัวบานผกา	ดาษดาตูขาวดั่งดาวพราว
(สุนทรภู่, ๒๔๙๘)	

ในนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่พรรณนาภาพของพืชพรรณต่าง ๆ ที่ได้มองเห็น หลังจากดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วแสงส่องลงมา เช่น ดอกบัวเผื่อนที่ชูช่ออยู่ริมทางเดิน ก้ามกุ้งที่ขึ้นแซมต้นสาหร่าย ต้นสายติงที่ขึ้นแซมต้นตับเต้าที่ขึ้นเรียงรายทั้งซ้ายขวา ต้นกระจับ ดอกบัวบานสีขาวที่ดูเหมือนดาวบนท้องฟ้า หรือ

บทละครเรื่อง อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ตายระดับทับกันดังฟอนฟาง

เลือดนองท้องช้างเหลวไหล

กองหลังประดังหนุนขึ้นไป

ตัวนายไล่ไพร่เข้าบุกบัน

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๐)

ผู้อ่านจะเห็นภาพของไพร่พลที่ถูกสังหารเป็นจำนวนมากนอนตายทับกันราวกับกองฟาง และเลือดไหลนองท่วมล้นสูงจนถึงท้องช้าง (ที่ยืนอยู่)

๒.๒) ภาพพจน์ (Figure of Speech) คือ ถ้อยคำที่กวีเรียบเรียงอย่างใช้โวหาร ไม่กล่าวตรงไปตรงมา เพราะต้องการจะให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมในการคิด เข้าใจ และรู้สึกอย่างลึกซึ้งตามผู้แต่งไปด้วย มีวิธีการต่าง ๆ กัน ดังนี้

(๑) อุปมา (Simile) คือ การเปรียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งโดยใช้คำเชื่อม เช่น “เหมือน” “ดุจ” “คล้าย” “ปาน” “ดั่ง” “เเงก” “แม่” “ประหนึ่ง” “กล” “เพียง”

บทละครเรื่อง อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เมื่อนั้น

ท้าวกะหมังกุหนิงแข็งขัน

ได้ฟังกริ้วดังเพลิงกลัป์

จึงกระชั้นสีหนาทประภาสไป

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๐)

กวีเปรียบเทียบโกรธว่ารุนแรงมาก เหมือนไฟที่ไหม้ล้างโลก

(๒) อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ การเปรียบเทียบโยงความคิดอย่างหนึ่งไปสู่ความคิดหนึ่ง โดยไม่มีคำแสดงการเปรียบเทียบให้เห็น หากมีก็จะใช้คำว่า เป็น เท่า คือ มาเชื่อมโยงความคิดนั้น แทนที่จะใช้คำตรง ๆ กลับใช้คำที่มีความหมายเป็นนัย ทำให้เกิดความนึกคิดที่ลึกซึ้งกว่าธรรมดา เช่น

อิสรหาคำฉันท์

ผู้แต่ง : พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์)

คือป่าผีไร้คณะพยัคฆ์

จะพำนักระไรตรอง

นาวาจะคลาชล ณ คลอง

ขณะแล้งจะลอยไฉน

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์), ๒๕๕๖)

อุปลักษณ์จากอิสรหาคำฉันท์ กล่าวเปรียบเทียบบ้านเมืองที่ขาดกษัตริย์ปกครองกับป่าที่ไร้เสือ และกับเรือที่อยู่ในลำคลองซึ่งน้ำแห้งขุดในหน้าแล้ง

(๓) อติพจน์ (Hyperbole) ข้อความที่มีการกล่าวให้เกินจริง เป็นการถ่ายทอดความรู้สึกหรือความคิดของกวี เพื่อเน้นย้ำความหมายของเรื่องให้หนักแน่นยิ่งขึ้น เช่น

วารีดุริยางค์

ผู้แต่ง : เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

ดอกไม้ป่าปรุงกลิ่นประทีนป่า

อบบุหงามาลัยทั่วไพรกว้าง

หอมจนหอบหัวใจไปเคว้งคว้าง

เคลิ้มถวิลกลิ่นปรางอบกลางทรวง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, ๒๕๓๐)

กวีกล่าวเปรียบเทียบเกินจริงในลักษณะที่ว่าความหอมของดอกไม้ หอมจนทำให้ใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว (หอบหัวใจไปเคว้งคว้าง)

(๔) สัญลักษณ์ (Symbol) คือ การใช้สิ่งหนึ่ง ๆ การกระทำหรือท่าทางเป็นตัวแทนของอีกสิ่งหนึ่ง เช่น

โลก

ผู้แต่ง : อังคาร กัลยาณพงศ์

ภพนี้มีใช้เหล่า

หงส์ทอง เดี่ยวเอย

กาไก่เจ้าของครอง

ชีพด้วย

เมาสมมุติจองหอง

หินชาติ

น้ำมิตรแล้งโลกม้วย

หมดสิ้นสุขสานต์

(อังคาร กัลยาณพงศ์, ๒๕๔๒)

สัญลักษณ์ในคำประพันธ์นี้ คือ “หงส์ทอง” ใช้แทน ชนชั้นสูง ส่วน “กา” ใช้แทน คนทั่วไป

(๕) บุคคลวัต (Personification) คือ การสมมติให้สิ่งที่ไม่มีชีวิต ไม่มีความคิด สิ่งที่เป็นนามธรรม หรือสัตว์ให้มีสติปัญญา อารมณ์ หรือกิริยาอาการเหมือนมนุษย์ เช่น

ลิลิตพระลอ

ผู้แต่ง : ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

นางแย้มเหมือนแม่แย้ม

ยวลสมร

ไบโบกกลวกักกร

เรียกไ้

ซ้องนางคลี่สร่ายขจร

โบกเรียก พระฤ

เชียวราชชมไม้ไผ่

กึ่งก้มถวายนกร

(กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓)

กวีบรรยายให้ดอกไม้ คือ “นางแย้ม” และ “ซ่องนาง” แสดงอาการปฏิกิริยา
เสมือนหนึ่งแย้มยิ้มทักทาย กวักมือเรียกเชิญชวน และต้อนรับ แสดงอารมณ์ยินดีที่พระลอเสด็จผ่านมา
(๖) **นามนัย (Metonymy)** คือ การใช้คำหรือวลีที่บ่งลักษณะคุณสมบัติ
หรือองค์ประกอบของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นรูปธรรมมาแสดงมโนทัศน์แทนสิ่งนั้น เช่น

ลิลิตตะเลงพ่าย

ผู้ทรงพระนิพนธ์ : สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

เป็นเอารสบุญธรรม	ครั้นสวรรคาลัยไซ้
พระมหินทร์ได้สมบัติ	เสียดเศสฉัตรหงสา
ศรีอยุธยาพินาศ	จึงบรมราชปิตุรงค์

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๔๙๙)

คำประพันธ์นี้มีนามนัย คือ คำว่า “เศวตฉัตร” หมายถึง พระราชอำนาจ
หรือราชบัลลังก์ ซึ่งเศวตฉัตรเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ผู้ที่ได้ครอบครองคือ ผู้เป็นกษัตริย์
ดังนั้น เศวตฉัตรจึงแทนมโนทัศน์ของพระราชอำนาจหรือราชบัลลังก์

(๗) **สัทพจน์ (Onomatopoeia)** คือ การใช้คำเพื่อเลียนแบบเสียง
ธรรมชาติ เช่น เสียงดนตรี เสียงของสัตว์ หรือเสียงกิริยาอาการต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น

พระอภัยมณี

ผู้แต่ง : สุนทรภู่

ด้อยตะริดติดดีเจ้าพี่เอ๋ย	จะละเลยเร่ร้อนไปนอนไหน
แอ้อ่อยสร้อยฟ้าสุมาลัย	แมนเด็ดได้แล้วไม่ร้างให้ห่างเขย

(สุนทรภู่, ๒๕๒๙)

กวีใช้คำว่า “ด้อยตะริดติดดี” และ “แอ้อ่อย” เป็นคำเลียนเสียงคนเป่าปี่
(๘) **ปฏิกิริยา (Paradox)** คือ การใช้ถ้อยคำหรือข้อความที่มีความหมาย
ตรงข้าม หรือขัดแย้งกันมากล่าวเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความหมายที่ลึกซึ้ง เช่น

บทละครเรื่อง อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ผิดก็ทำสงครามดูตามที	เคราะห์ดีก็จะได้ดังไผ่ผืน
พี่ดังพฤษภาพานวัน	จะอาสยเพราะลูกเหมือนกล่าวนมา

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๐)

จากบทละครเรื่อง อิเหนา คำกล่าวของท้าวกะหมังกฤษณ์มีลักษณะ
เป็นปฏิกิริยา เพราะต้นไม้แพรวพราวได้ด้วยผล แต่ต้นไม้อาจตายเพราะผลได้ เพราะยามเมื่อมีผล
อาจถูกรุกรานจนต้นถูกทำลายไป หรือมีฉะนั้นก็เป็นไม้บางประเภทที่ออกผลแล้วต้นก็ตาย เช่น
กล้วย ลาน

(๙) **คำถามเชิงวาทศิลป์ (Rhetorical question)** คือ การตั้งคำถาม
แต่ไม่ได้หวังคำตอบ หรือถ้ามีคำตอบ ก็จะเป็นคำตอบที่ผู้ถามและผู้ตอบรู้อยู่แล้ว เช่น

ท้าวแสนปม

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เห็นแก้วแวววับที่จับจิต	ใยไม่คิดอาจเอื้อมให้เต็มที
เมื่อไม่เอื้อมจะได้อย่างไร	อันมณีฤจะลอดไปถึงมือ

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๕๓)

เป็นการพิจารณาศิลปะในการแต่งบทประพันธ์ เป็นการศึกษาเรื่องความไพเราะของ
บทประพันธ์ หากเป็นวรรณกรรมร้อยแก้ว มักพิจารณาในเรื่องของความสละสลวยในการใช้สำนวน
ภาษาเพื่อสื่อความหมาย ส่วนวรรณกรรมร้อยกรองมักเพ่งเล็งด้านความไพเราะของบทประพันธ์
ซึ่งอาจเกิดจากรสคำที่กวีเลือกใช้ และรสความที่ให้ความหมายกระทบใจผู้อ่าน

๓) **ความไพเราะอันเกิดจากรสคำ** เกิดจากการที่กวีเลือกใช้คำภาษากวี ซึ่งมี
ลักษณะพิเศษ เป็นคำที่มีความไพเราะเหมาะสมกับบทประพันธ์ตอนนั้น ๆ เช่น

ลิลิตพระลอ

ผู้แต่ง : ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

พระลอลีลาสฟ้า	ดินไหว
สองนางดูโดยเสด็จไตร	แผ่นดิน

(กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓)

จากเรื่อง ลิลิตพระลอ เมื่อกล่าวถึงอาการเดินของพระลอ กวีใช้คำว่า “ลีลาส”
ซึ่งเป็นคำกริยาที่ไม่ได้หมายถึงอาการเดินอย่างธรรมดา แต่เป็นอาการเยื้องกรายอย่างงดงาม
กวีใช้คำว่า “นาง” เมื่อกล่าวถึงผู้หญิง ซึ่งคำเหล่านี้นอกจากงดงามทั้งรูปและเสียงแล้ว ยังแฝง
ความหมายและอารมณ์ที่ลึกซึ้งอีกด้วย

นอกจากคำภาษากวีแล้ว ความไพเราะของบทประพันธ์ยังเกิดจากการที่กวีเลือกสรร
คำที่มีเสียงเสนาะอันเกิดจากการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ คำที่เล่นเสียงสัมผัสคล้องจองกัน
การเล่นคำ เสียงหนักเบา การหลากคำ การใช้คำพ้องเสียง และคำซ้ำ การใช้ลีลาจังหวะของคำ
ทำให้เกิดความไพเราะได้

๔) **ความไพเราะอันเกิดจากรสความ** มักพิจารณาจากวิธีการใช้ความที่ก่อให้เกิด
รสต่าง ๆ ในวรรณคดี ได้แก่ เสาเวียง นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง และสัลลาบังคพิสัย นอกจากนี้
ก็ให้พิจารณาจากการใช้โวหารของกวี เพราะกวีย่อมมีวิธีการปรุงแต่งโวหารเพื่อให้ผู้อ่านได้
อรรถรสต่าง ๆ กัน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงควรพิจารณาให้ได้ว่ากวีแต่ละคนมีกลวิธีในการใช้โวหาร
อย่างไร แบบใด และโวหารเหล่านั้นช่วยเพิ่มคุณค่าทางวรรณศิลป์หรือให้ความงาม ความไพเราะ
แก่บทประพันธ์เรื่องนั้นได้มากน้อยเพียงใด

สำหรับตัวอย่างการใช้ลีลาการเขียนที่ก่อให้เกิดรสัลลาบังคพิสัย เช่น ร่ายยาว มหาเวสสันดรชาดก กัณท์มัทรี ตอนพระนางมัทรีออกติดตามหาลูกรักทั้งสอง คือ พระกัณหา และพระชาลี ดังคำประพันธ์ที่ว่า

มหาเวสสันดรชาดก กัณท์มัทรี

ผู้แต่ง : เจ้าพระยาคลัง (หน)

ภิกขเว ดูกรสงฆ์ผู้ทรงพรหมจรรย์ เมื่อสมเด็จพระมัทรีทรงกำสรดแสนกัมปนาท เพียงพระสันดานจะขาดจะดับสูญ ปฏิเวธิตวา นางเสวยพระอาศูรพูนเทวชนในพระอุรา น้ำพระอัสสุชลนาเธอไหลนองคลองพระเนตร ทรงพระกัณแสงแสนเทวชนพิไรรำ ตั้งแต่ ประถมยามค่ำไม่หย่อนหยุดแต่สักโมงยาม นางเสด็จไต่เต้าติดตามทุกตำบล ละเมาะไม้ ไพรสมนทศิรินทุกห้วยธารละหานหินเหวหุบห้องคูลาวาส ทรงพระพิไรร้องก้องประกาศเกริ่น สำเนียงพระสุรเสียงเธอเยือกเย็นระย้อยทุกอกลีด พระพายก็มีไรรำเพยพัดผกากรอง รัศมี พระจันทร์ก็หมองมัว เหมือนหนึ่งจะเศร้าโศกแสนวิโยคเมื่อยามปัจจุสมัย ทั้งรัศมีพระสุริโยทัย ส่องอยู่ราง ๆ ขึ้นเรืองฟ้า เสียงชะนีเหนียวไม่ให้หาละห้อยโหย พระกำลังนางก็อดโรยพิไรรำร้อง พระสุรเสียงเธอก้องกังวานดง เทพยดาเจ้าทุกพระองค์ทอดพระหัตถ์เจียโลตสดับสาร พระเยาวมาลย์เที่ยวหาพระลูก พระนางเธอเสวยทุกขนั้นแสนเชยญ ตั้งแต่ยามเย็นจนรุ่งเช้า ก็สุดสิ้นที่จะเกี่ยวคั้น...

(พระครูพิมลธรรมภาณ (มานพ ปาละพันธ์), ๒๕๖๐)

๖.๒ คุณค่าด้านสังคม

ได้แก่ ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ตำนาน ภาษา ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของสมัยที่แต่งวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับ ประวัติและบุคลิกภาพของกวีด้วย เช่น เรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์ ให้ความรู้เรื่องหลักการปกครองว่า การปกครองของแคว้นลิจฉวีมีการปกครองคล้ายแบบประชาธิปไตย เพราะแคว้นลิจฉวีจะแบ่งส่วน การปกครองออกเป็นเมืองเล็ก ๆ หลายเมือง และให้แต่ละเมืองมีกษัตริย์ปกครอง เมื่อมีกิจการใด ก็เรียกประชุมคณะกษัตริย์คล้าย ๆ กับการเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎร จะต่างกันตรงที่ คณะกษัตริย์ต่างถือหลักอภิปรายนิยธรรม ไม่ใช่หลักรัฐธรรมนูญอย่างผู้แทนราษฎร หรือบทละคร เรื่อง อิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงแทรกความรู้ เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ไว้อย่างมากมาย โดยเฉพาะเรื่องการรบในสมัยก่อน เช่น

บทละครเรื่อง อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

• การใช้อาวุธ

บ้างเป่าชุดจุดยิงปืนใหญ่

ฉัตรชัยมณฑกนกลับ

บัดนั้น

นายทหารกูเรปันไม่หวั่นไหว

ให้ระดมปืนด้นรับไว้

แล้วไลโยธิประจัญ

ต่างมีฝีมืออื้ออึง

วางวิ้งเข้าถึงอาวุธสิ้น

ดาบสองมือโถมทะลวงฟัน

เหล่ากริชติดพันประจัญรบ

ทหารหอกกลอกกลับสัประยุทธ์

ป้องปัดอาวุธไม่หลีกหลบ

พวกพลพาชีตีกระทบ

รำทวนสวนประจวบโถมแทง

บ้างสกัดขัดพุ่งหอกคู่

เกาทัณฑ์ธนูนำแผลง

ตะลุมบอนพอนฟันกันกลางแปลง

ต่อแย้งยุทธ์ยิงชิงชัย

ตายระดับทับกันดังพอนฟาง

เลือนนองท้องช้างเหลวไหล

กองหลังประดังหมุนขึ้นไป

ตัวนายไลไพร่เข้าบุกบัน

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๐)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เราจะได้รู้จักอาวุธที่ใช้ในการรบหลายประเภท ได้แก่ ปืนใหญ่ มณฑก (ปืนเล็กยาว) ดาบสองมือ กริช หอก ทวน เกาทัณฑ์ ซึ่งอาวุธแต่ละประเภทจะมีวิธีการใช้ต่างกัน เช่น ปืนใหญ่ใช้จุดยิงในการรบ ดาบสองมือและกริชใช้ต่อสู้ลักษณะประชิดตัว ทวนใช้รบบนหลังม้า

บทละครเรื่อง อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

• การตั้งค่าย

เห็นละหานธารน้ำไหลหลัง

ร่มไทรใบบังสุริย์ศรี

จึงดำรัสตรัสสั่งเสนี

ให้ตั้งที่นาคนามตามตำรา

ครั้นถึงเนินทรายชายทุ่ง

แคว้นแคว้นแดนกรุงดาหา

จึงให้หยุดกองทัพตั้งพลับพลา

ที่ตั้งนามครุฑาเกรียงไกร

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๐)

ทัพของท้าวกะหมังกุหนิงเดินทัพมาถึงก่อน จึงเลือกทำเลบริเวณริมน้ำ ตั้งค่ายแบบ “นาคนาม” ส่วนนิเหนาเลือกได้บริเวณเนินทราย จึงต้องตั้งค่ายแบบ “ครุฑนาม”

หรือในนิราศภูเขาทอง ซึ่งสุนทรภู่กล่าวถึงเจดีย์ภูเขาทองว่า เคยงดงามก็ยังมีวันชำรุดทรุดโทรม ชื่อเสียงเกียรติยศก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีรุ่งเรืองก็มีเสื่อมได้เป็นธรรมดา ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกล้วนเป็นอนิจจัง

นิราศภูเขาทอง

ผู้แต่ง : สุนทรภู่

ห้องฐานรานราวถึงแก้วแสง	เพยอแยกยอดทรุดก็หลุดหัก
โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียดายนักนี้ก็น้ำตากระเด็น
กระนั้นหรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดลวงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น	คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น

(สุนทรภู่, ๒๕๔๓)

เนื้อเรื่องของวรรณคดีและวรรณกรรม ล้วนเป็นสิ่งที่จำลองชีวิตของมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ ผ่านตัวละครในเรื่อง เช่น ความไม่กล้าตัดสินใจของนางวันทองในเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ส่งผลให้ชีวิตของตนเองต้องจบลงในที่สุด หรือความรักของพระลอและพระเพื่อนพระแพงในเรื่อง ลิลิตพระลอ ก่อให้เกิดสงครามและโศกนาฏกรรมตามมา การอ่านวรรณคดีและวรรณกรรมจึงทำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ เกิดสติปัญญาไตร่ตรอง เกิดความคิดก้าวไกลลึกซึ้ง ซึ่งเป็นการประเทืองปัญญายิ่งขึ้น

นอกจากนี้ แนวคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีและวรรณกรรม เมื่อผู้อ่านยอมรับแนวคิดนั้นก็จะสามารถนำไปปฏิบัติตนเพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ชีวิตได้ เช่น เรื่อง เวนิสวานิช พระราชนิพนธ์แปลในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวถึงการดูสิ่งต่าง ๆ ว่า ไม่ควรดูเฉพาะเปลือกนอกเท่านั้น หากแต่ผู้อ่านควรคิดวิเคราะห์และนำไปปฏิบัติตาม ย่อมส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิต

เวนิสวานิช

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วาววับใช้เนื้อ	คำดี ท้วน
ภาชิตย่อมเคยมี	สบสไลต์
บางคนวอดชีวี	แลกเปลือก นอกนอก
ภายนอกสิรุ่งโรจน์	แต่ข้างในนอน

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๒๔)

กล่าวโดยสรุป หลังจากที่นักเรียนได้ศึกษาทำความเข้าใจส่วนประกอบต่าง ๆ ของวรรณคดีและวรรณกรรม มาอย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุมแล้ว ก็ควรที่จะประเมินคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องที่ได้ โดยพิจารณาจากเนื้อเรื่อง กลวิธีการแต่ง และท่วงทำนองการแต่งเฉพาะตัวของกวีว่าดีเด่นหรือด้อยในเรื่องใด เช่น พิจารณาความสมจริงของเนื้อหา หรือพิจารณากลวิธีการแต่งของกวีที่ทำให้เรื่องน่าอ่าน น่าติดตาม ว่าเกิดจากการใช้ถ้อยคำและโวหารแบบใด หรือกวีมีกลวิธีการแต่งที่แปลกใหม่เป็นแบบฉบับเฉพาะตัวแตกต่างไปจากคนอื่น ๆ อย่างไร นอกจากนี้ อาจพิจารณาได้อีกว่า วรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องนั้นๆ อ่านแล้วได้รับความเพลิดเพลินและเกิดความรู้สึกคล้อยตามหรือไม่ หรืออ่านแล้วได้ความรู้ ความคิดเกี่ยวกับอะไร มีความลึกซึ้งแหลมคมเพียงใด ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการวิจักษ์วรรณคดีและวรรณกรรมแต่ละเรื่อง จะมีประโยชน์มากน้อยอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของผู้วิจักษ์วรรณคดีและวรรณกรรมแต่ละคนด้วย

นมัสการคุณานุคุณ

เป็นผลงานการประพันธ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร
(น้อย อาจารย์ยางกูร) มีเนื้อหาว่าด้วย
การน้อมรำลึกและสำนึกในคุณงามความดีของ
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิดามารดา และครูอาจารย์
โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้ผู้อ่านยึดมั่น
ในความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและนำแบบอย่าง
อันดีงามไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน
ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

หน่วยการเรียนรู้ที่

นมัสการคุณานุคุณ

ตัวชี้วัด

ท ๕.๑ ม.๔-๖/๑, ๓, ๔, ๖

- วิเคราะห์และวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมตามหลักการวิจารณ์เบื้องต้น
- วิเคราะห์และประเมินคุณค่าด้านวรรณศิลป์ของวรรณคดีและวรรณกรรมใน
ฐานที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ
- สังเคราะห์ข้อคิดจากวรรณคดีและวรรณกรรมเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง
- ท่องจำและบอกคุณค่าบทอาขยานตามที่กำหนด และบทร้อยกรองที่มีคุณค่า
ตามความสนใจและนำไปใช้อ้างอิง

สาระการเรียนรู้แกนกลาง

- การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าวรรณคดีและวรรณกรรม
เรื่อง นมัสการคุณานุคุณ

๑. ความเป็นมา

นมัสการคุณานุคุณที่คัดมาให้ศึกษา มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๕ ตอน แต่ละตอนมีที่มา
จากคาถาภาษาบาลี ดังนี้

นมัสการพระพุทธคุณ

อรหัง สมมาสมพุทโธ ภควา พุทฺธัง ภควนฺตํ อภิราเทมิ

พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง
ข้าพเจ้าขออภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

นมัสการพระธรรมคุณ

สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิ

พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนมัสการพระธรรม

นมัสการพระสังฆคุณ

สุปฏิปันโน ภควโต สวากสงฺโฆ สงฺฆํ นมามิ

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์

นมัสการมารดาบิดุคุณ

มาตาปิตุคุณ อนนตฺคุณสมฺปนฺนา

ชนตฺติ ชนกา อุโภ มยฺหํ มาตาปิตุนฺว ปาเท วนฺทามิ สาทรํ

มารดาบิดาทั้งสองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณอันหาที่สุดมิได้ ข้าพเจ้าขอไหว้เท้าทั้งสองของมารดาบิดาของข้าพเจ้า
ด้วยความเคารพอย่างสูง

นมัสการอาจารย์คุณ

ปาเจราจริยา โหนติ คุณุตฺตรา นุสฺสาสกา

ปญฺญา วุฑฺฒิ กเรเตเต ทินฺโนวาเท นมามิหํ

ครูอาจารย์ผู้ใหญ่และผู้น้อยทั้งหลาย ล้วนเป็นผู้มีพระคุณอันประเสริฐยิ่ง ได้อบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีวิชาความรู้
ได้ให้อโวกาทักเตือนด้วยเมตตาธรรม ข้าพเจ้าขอกราบไหว้คุณครูอาจารย์เหล่านั้นด้วยความเคารพ

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้นำคาถาภาษาบาลีมาแปลและเรียบเรียง
แต่งเป็นบทร้อยกรอง มีสัมผัสคล้องจอง ท่องจำง่าย สามารถพรรณนาความได้อย่างไพเราะจับใจ
หากเทียบกับการแปลเป็นความเรียงร้อยแก้วทั่วไป และหากได้อ่านออกเสียงเป็นทำนองเสนาะ
หรือสวดด้วยทำนองสรภัญญะ จะยิ่งเพิ่มความไพเราะของถ้อยคำและความหมายที่จรโล่งจิตใจ
ให้ข้อคิดคติธรรมเป็นอย่างมาก

โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทนมัสการมารดาบิดุคุณและอาจารย์คุณ ซึ่งเป็นบทสวดเคารพคุณบิดา
มารดาและครูอาจารย์ เป็นภาษาบาลีที่นิยมใช้กันมาแต่เดิม ปัจจุบันมีการเรียบเรียงขึ้นเป็น
บทฉันท์ในภาษาไทย ใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น วันไหว้ครู ทั้งนี้เพื่อระลึกถึงบุญคุณ
ของบิดามารดาและครูอาจารย์ ด้วยพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยที่ยึดมั่นว่า บิดามารดาและครูอาจารย์
เป็นผู้ควรแก่การเคารพบูชา ผู้ที่เคารพบูชามารดาและครูอาจารย์จะถือว่าเป็นมงคลอย่างสูงสุด

๒. ประวัติผู้แต่ง

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นนักปราชญ์คนสำคัญของไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รอบรู้ในวิชาภาษาไทย ทั้งยังเป็นครูที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม อุทิศชีวิตเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติอีกด้วย

งานนิพนธ์ที่สำคัญของท่าน เช่น แบบเรียนภาษาไทยชุดมูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยากรณ์พิจารณา พิศาลการันต์ อุโฆษพจน์ ไวยากรณ์ประพันธ์ อนันตวิภาค เขมรภาษรรมาลา นิติสารสาธก ปกิรณำพจนานต์ ฉันทวิภาค ซึ่งเป็นแบบเรียนยุคแรกของไทย นอกจากนี้ ยังมีเรื่องพรรณพฤกษาและสัตววิธาน ธรรมเทศา วรณพฤติคำฉันท์ โคลงรามเกียรติ์ (บางตอน) มหาสุปัสสีชาดก ฉันทกถาเล่มต่าง ๆ นมัสการคุณานุคุณ เป็นต้น

สรุปลักษณะ

แบบเรียนเล่มแรกของไทย

จินตตามณี ฉบับหมอบรัดเล

ภาพปกหนังสือจินตตามณี ของหมอบรัดเล จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒

จินตตามณี เป็นชื่อหนังสือแบบเรียนที่มีอายุเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยา เล่ากันว่าพระโหราธิบดีทวิในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เรียบเรียงไว้เป็นแบบเรียนภาษาไทยที่มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องการใช้สระ พยัญชนะ วรรณยุกต์ การแจกลูกอักษร การผันอักษร อักษรศัพท์ อักษรเลข การสะกดการันต์ และการแต่งคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ

ต่อมาได้มีการแต่งหนังสือแบบเรียนเขียนอ่านภาษาไทยอีกหลายเล่ม บางเล่มใช้ชื่อว่าจินตตามณีเช่นเดียวกัน และมีเค้าโครงที่คล้ายคลึงกัน

จินตตามณี ฉบับหมอบรัดเล จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ เป็นแบบเรียนอ่านเขียนภาษาไทยที่หมอบรัดเล (Dan Beach Bradley)

ได้คัดและรวบรวมบางตอนจากตำราเรียนเก่าเล่มอื่น ๆ เช่น ประถม ก กา แจกลูกอักษร จินตตามณี ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท

(ธวัชชัย ดุยสุจริต, ๒๕๕๕)

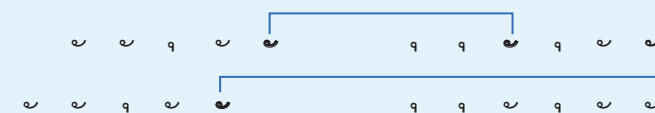
๓. ลักษณะคำประพันธ์

นมัสการคุณานุคุณแต่ละตอนแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๓.๑ อินทรวีเชียรฉันท ๑๑

อินทรวีเชียรฉันท ๑๑ เป็นฉันทที่นำมาแต่งบทนมัสการพระพุทธคุณ มาตาปิตุคุณ และอาจารย์คุณ มีลักษณะบังคับ ดังแผนผังต่อไปนี้

แผนผัง

๐ แทนคำคู่
๑ แทนคำคู่

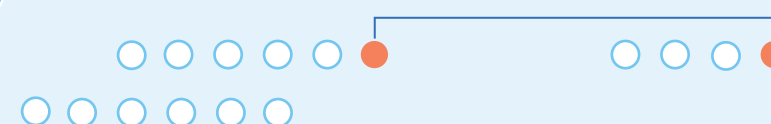
ตัวอย่าง

องค์ใดพระสัมพุทธ สิวีสุทธสันดาน
ตมุลเกลศมาร บ มหิมนมิหมองมัว

๓.๒ กาพย์ฉับ ๑๖

กาพย์ฉับ ๑๖ เป็นกาพย์ที่นำมาแต่งบทนมัสการพระธรรมคุณและพระสังฆคุณ มีลักษณะบังคับ ดังแผนผังต่อไปนี้

แผนผัง

ตัวอย่าง

สมญาเอารสศพล มีคุณอนันต์
อนเภาจะนับเหลือตรา

๔. เรื่องย่อ

นมัสการคุณานุคุณ มีทั้งหมด ๕ บท ประกอบด้วยบทบูชารัตนตรัย ได้แก่ นมัสการพระพุทธคุณ เพื่อยกย่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นผู้ปราศจากกิเลส แนะนำแนวทางในการดับทุกข์ และทรงสั่งสอนให้มนุษย์ละเว้นจากความชั่ว นมัสการพระธรรมคุณ เพื่อยกย่องในหลักธรรมที่พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา และ นมัสการพระสังฆคุณ เพื่อยกย่องพระสงฆ์ที่เป็นผู้สืบทอดพระธรรมคำสอน นอกจากนี้ยังมี นมัสการมาตาปิตุคุณ เพื่อยกย่องพระคุณบิดามารดา และ นมัสการอาจารย์คุณ เพื่อยกย่องพระคุณครูอาจารย์

นมัสการพระพุทธคุณ

อินทรวชิรฉัตร ๑๑

องค์ใดพระสัมพุทธ	สุวิสุทธสันดาน
ตัตมุล เกศ มาร	บ มิหม่นมิหมองมัว
หนึ่งในพระทัยท่าน	ก็เบิกบานคือดอกบัว
ราศี บ พันพัว	สุวคนธกำจร
องค์ใดประกอบด้วย	พระกรุณาดังสาคร
โปรดหมู่ประชากร	มละ โสม กันดาร
ชี้ทางบรรเทาทุกข์	และชี้สุขเกษมสานต์
ชี้ทางพระนฤพาน	อันพ้นโคกวิโยคภัย
พร้อมเบญจพิธจัก-	ชุจรวิมลใส
เห็นเหตุที่ใกล้ไกล	ก็เจนจบประจักษ์จริง
กำจัดน้ำใจหยาบ	สันดานบาปแห่งชายหญิง
สัตว์โลกได้พึงพิง	มละบาปบำเพ็ญบุญ
ข้าขอประณตนม	ศิรเกล้าบังคมคุณ
สัมพุทธ การุญ-	ญภาพ นั้นนิรันดร

นมัสการพระธรรมคุณ

กาพย์ฉบับ ๑๖

ธรรมะคือคุณากร	ส่วนชอบสาธ
ดุจดวงประทีปชีवाल	
แห่งองค์พระศาสดาจารย์	ส่องสัตว์สันดาน
สว่างกระจ่างใจม	
ธรรมใดนับโดยมรรคผล	เป็นแปดพึงยล
และแก้กับทั้งนฤพาน	
สมญาโลกอุดรพิสดาร	อันลึกโอฬาร
พิสุทธิพิเศษสุกล	
อีกธรรมต้นทางครรไล	นามขนานนานไซ
ปฏิบัติปรีดีเป็นสอง	
คือทางดำเนินดุจคลอง	ให้ล่งลุปอง
ยังโลกอุดรโดยตรง	
ข้าขอโอนอ่อน อุตมงค์	นบธรรมจำนง
ด้วยจิตและกายวาจา	

นมัสการพระสังฆคุณ

กาพย์ฉบับ ๑๖

สงฆ์ใดสาวกศาสดา	รับปฏิบัติมา
แต่องค์สมเด็จพระ ภควันต์	
เห็นแจ้ง จิตฺตัง เสร็จบรร-	ลูทางที่อื่น
ระงับและดับทุกข์ภัย	
โดยเสด็จพระผู้ตรัสไตร	ปัญญาผ่องใส
สะอาดและปราศมัวหมอง	
เห็นห่างทางข้าศึกปอง	บ มิลำพอง
ด้วยกายและวาจาใจ	
เป็นเนื่อนาบุญอันไพ-	ศาลแด่โลกัย
และเกิดพิบูลย์พูนผล	
สมญา เอารสทศพล	มีคุณอนันต์
อนกจะนับเหลือตรา	
ข้าขอบหม่อมพระศรา-	พกทรงคุณา
นุคุณประดุจรำพัน	
ด้วยเดชบุญข้าอภิวันต์	พระไตรรัตน์อัน
อุดมดิเรกนิรันตัตถ์	
จงช่วยขจัดโศภภัย	อันตรายใดใด
จงดับและกลับเลื่อมสุญ	

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), ๒๕๔๖)

นมัสการมาตาปิตุคุณ

อินทรวชิรฉัตร ๑๑

ข้าขอบชนกคุณ
ผู้กอบ**บุญ**ลพุน
พุ่มพิกทะนุณอม
แสนยากเท่าไร ๑
ตราทนระคนทุกซ์
ปกป้องกันอันตราย
เปรียบหนัก**ชนกคุณ**
ใหญ่พื้น**พสุธร**รา
เหลือที่จะแทนทด
แท้**บุษ**ในยอัน

ชนนี้เป็นค้ำมูล
ผดุงจวบเจริญวัย
บ **บาราศิ**นิราไกล
บ คิทยาภล่ำปากกาย
ณอมเลี้ยง ฤ รุ้วย
จนได้รอดเป็นกายา
ชนนี้คือภูผา
ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน
จะสนอง**คุณ**นันท
อุดมเลิศประเสริฐคุณ

นมัสการอาจารย์คุณ

อินทรวชิรฉัตร ๑๑

อนึ่งข้าค้ำนับน้อม
โอบเอื้อและเจือจน
ยัง บ ทราบก็ได้ทราบ
ชี้แจงและแบ่งปัน
จิตมากด้วยเมตตา
เหมือนท่านมา**แก**ล้งเกณฑ์
ขจัดเขลาบรรเทาโม-
กังขา ณ อารมณ
คุณส่วนนี้ควรนับ
ควรนึกและตรึกใน

ต่อพระครูผู้การุญ
อนุสาสน์ทุกสิ่งสรรพ
ทั้งบุญบาปทุกสิ่งอัน
ขยาย**อรรถ**ให้ชัดเจน
และกรุณา บ เอียงเอน
ให้ฉลาดและแหลมคม
หะจิตมีดที่งุนม
ก็สว่างกระจ่างใจ
ถือว่าเลิศ ณ **แดน**ไตร
จิตน้อมนิยมชม

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๔๖)

คำศัพท์	ความหมาย
กังขา	ความสงสัย ความเคลือบแคลง
การุณภาพ	ตามต้นฉบับสะกดเป็น <i>การุณญภาพ</i> แปลว่า ความเป็นผู้มีความกรุณา
เกเลส	เป็นคำยืมสันสกฤต ตรงกับคำบาลีว่า <i>กิเลส</i> หมายถึง เครื่องทำให้เศร้าหมอง ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง
แกลิ่ง	ในที่นี้มีความหมายว่า ตั้งใจ เป็นความหมายที่ใช้กันในสมัยโบราณ (ดังมีในศิลาจารึกหลักที่ ๑) “เหมือนท่านมาแกลิ่งเกณฑ์ให้ฉลาดและแหลมคม” จึงหมายความว่า ครูอาจารย์ตั้งใจให้การศึกษาแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้และสติปัญญาฉลาดหลักแหลม
คุณานันต์	มาจากคำว่า <i>คุณ + อนันต์</i> แปลว่า คุณมาก
จัดสัจ	อริยสัจสี่ คือ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
ชนกคุณ	พระคุณของพ่อ
แดนไตร	โลกทั้ง ๓ ได้แก่ สวรรค์ มนุษยโลก และบาดาล หรือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ
ตราก	มาจากคำว่า <i>ตรากตรำ</i> แปลว่า ทนทำอย่างไม่คิดถึงความยากลำบาก
นมัสการ	การแสดงความอ่อนน้อมด้วยการกราบไหว้
นिरา	ไปจาก ไม่มี
นกุล	มาจากคำว่า <i>อนุกูล</i> หมายถึง เกื้อกูล สงเคราะห์
บุชไนย	น่านับถือ น่านุชา เหมือนคำว่า <i>บุชนีย</i>
บาราต	หายไป จากไป
ปีตุ	พ่อ
พสุนธรา	แผ่นดิน
ภควันต์	พระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้า
อนุสาสน์	คำสั่งสอน จากคำประพันธ์นี้ แปลว่า สอน
อัทธ	เนื้อความ ประโยชน์
อาจริยคุณ	มาจากคำว่า <i>อาจริย + คุณ</i> แปลว่า พระคุณของครู
อุตมงค์	ส่วนที่สูงที่สุดของร่างกาย หมายถึง ศีรษะ
เอารสทศพล	บุตรของพระพุทธองค์ หมายถึง พระภิกษุ
โอฆ	ห้วงน้ำ ในพระพุทธศาสนา หมายถึง กิเลสที่ท่วมทับจิตใจของหมู่สัตว์

สรุปลำดับ

เครื่องบูชาพระรัตนตรัย

ธูป

สำหรับบูชา**พระพุทธ** คือการระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ จึงนิยมจุดครั้งละ ๓ ดอก

ธูปดอกที่ ๑ หมายถึง พระปัญญาคุณ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง

ธูปดอกที่ ๒ หมายถึง พระวิสุทธิคุณ ความบริสุทธิ์หมดจด จาการคะ โทสะ โมหะ

ธูปดอกที่ ๓ หมายถึง พระมหากรุณาธิคุณ ความมีพระเมตตา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงสอนให้ผู้อื่น รู้แจ้งตามความเป็นจริง

เทียน

สำหรับบูชา**พระธรรม** นิยมจุดครั้งละ ๒ เล่ม เทียนเล่มที่ ๑ หมายถึง **พระธรรม** เทียนเล่มที่ ๒ หมายถึง **พระวินัย** การจุดเทียนบูชาพระธรรมนี้มีจุดหมายเพื่อเตือนใจว่า ธรรมดาของเทียนนั้น เมื่อจุดขึ้นคราใด ย่อมขับไล่ ความมืดมิดให้หมดไป และมีความสว่างไสวขึ้นมาแทน เช่นเดียวกับพระธรรม ถ้าผู้ใดได้ศึกษาอย่างถ่องแท้และนำไปปฏิบัติแล้ว ย่อมกำจัดความมืด คือ โมหะ ให้หมดไป และเกิดปัญญาภายในจิตใจขึ้นมาแทน

ดอกไม้

สำหรับบูชา**พระสงฆ์** มีความหมายว่า ธรรมดาดอกไม้เมื่ออยู่ กับต้นก็ย่อมสวยงามตามสภาพของพรรณไม้ หรือเมื่อเก็บมากอง รวมกันโดยมิได้จัดวาง ย่อมไม่เป็นระเบียบ ต่อเมื่อช่างดอกไม้ นำมาจัดใส่พานหรือแจกัน หรือร้อยเป็นมาลัยย่อมเกิดความเป็น ระเบียบเรียบร้อยสวยงาม บรรดาพระสงฆ์ก็เช่นกัน เมื่อครั้งที่ ยังเป็นฆราวาส ย่อมมีมารยาททางกาย วาจา และใจหยาบข้าง ละเอียดบ้าง แต่เมื่อบวชเป็นพระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประดุจ นายช่างดอกไม้ ทรงวางพระวินัยไว้เป็นแบบแผนให้ปฏิบัติ ย่อมเกิด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย นำเคารพ นำนุชา

(MGR Online, ๒๕๕๗)

๗. บทวิเคราะห์ วิจาร์ณ และประเมินคุณค่า

หลังจากศึกษาและวิเคราะห์เบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นมา ประวัติผู้แต่ง ลักษณะคำประพันธ์ และเนื้อเรื่องแล้ว ในขั้นตอนต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์ วิจาร์ณ และประเมินคุณค่าวรรณคดีและวรรณกรรมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๗.๑ การวิเคราะห์และวิจาร์ณเนื้อเรื่อง

๑) **นมัสการพระพุทธคุณ** มีเนื้อหาสำคัญ คือ การสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า โดยกวีได้กล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าไว้ว่า ทรงพระคุณอันประเสริฐ ๓ ประการ ได้แก่

๑.๑) **พระวิสุทธิคุณ** คือ พระพุทธเจ้าทรงปราศจากกิเลสและไม่เกี่ยวข้องกับ ความมัวหมองหรือราคะใด ๆ

หนึ่งในพระทัยท่าน
ราคะ บ พันพัว

ก็เบิกบานคือดอกบัว
สวคนธกำจร

๑.๒) **พระมหากรุณาคุณ** คือ พระพุทธเจ้าทรงพระกรุณามากมายเหมือนกับ น้ำในมหาสมุทร ทรงช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากห้วงแห่งกิเลส (โอฆกันดาร) อันได้แก่ กาโมหะ (ความหลงใหลหมกมุ่นในกาม) ภโวหะ (ความหลงใหลในสภาพที่เป็นอยู่) ชาติวชิระ (ความเห็นผิด) และอวิชชา (ความหลงอยู่กับความไม่รู้) ด้วยการแนะแนวทางในการดับทุกข์ เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขอันแท้จริง คือ พระนิพพาน

องค์ใดประกอบด้วย
โปรดหมู่ประชากร
ชี้ทางบรรเทาทุกข์
ชี้ทางพระนฤพาน

พระกรณูดังสาคร
มละโอฆกันดาร
และชีสุขเกษมสถานต์
อันพ้นโศกวิโยคภัย

๑.๓) **พระปัญญาคุณ** คือ พระพุทธเจ้าทรงพระปรีชาญาณอันลึกซึ้ง ทรงคิดค้น และทำความเข้าใจในทุกสิ่งที่ได้ทรงพบเสมอ เนื่องจากทรงมีดวงตาหรือปัญญาทั้ง ๕ (เบญจพริจฉะ)

พร้อมเบญจพริจฉะ
เห็นเหตุที่ใกล้ไกล

ชุจรวิมลใส
ก็เจนจบประจักษ์จริง

เมื่อประมวลเนื้อหาของนมัสการพระพุทธคุณแล้ว จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูงสุด เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงแสวงหาหนทางหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ให้แก่มนุษย์ ทรงสั่งสอนให้มนุษย์กระทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว ทรงมอบหลักธรรมเป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวจิตใจให้มนุษย์ประพฤติตนในทางที่ควร ซึ่งจะทำให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

๒) **นมัสการพระธรรมคุณ** พระธรรม คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อ พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้ทรงพระกรุณาแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้น จากกิเลสและยกระดับจิตใจตนเองให้สูงขึ้น ซึ่งจะทำให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข กวีจึงกล่าวสรรเสริญพระธรรมว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความดี (คุณากร) ที่ช่วยส่องทางสว่างให้แก่ชีวิต และจิตใจของสรรพสัตว์ทั้งหลายไว้ว่า

ธรรมะคือคุณากร

ส่วนขอบสาธ

ดุจดวงประทีปชีवाल

แห่งองค์พระศาสดาจารย์

ส่องสัตว์สันดาน

สว่างกระจ่างใจมล

ดังนั้น พระธรรมจึงมีพระคุณต่อพุทธศาสนิกชน เนื่องจากการปฏิบัติตนตาม หลักธรรม จะก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ทั้งตนเองและสังคม

๓) **นมัสการพระสังฆคุณ** ถ้าพระพุทธองค์ไม่ทรงสถาปนาคณะสงฆ์ขึ้น หลักธรรม ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบย่อมสูญสิ้นไปพร้อมกับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระสงฆ์จึงมีบทบาท สำคัญและมีพระคุณโดยเฉพาะแก่พุทธศาสนิกชน เพราะหากไม่มีพระสงฆ์ คงจะไม่มีผู้สืบทอด หลักธรรมอันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังที่กวีกล่าวสรรเสริญพระสงฆ์ไว้ว่า

สงฆ์ใดสาวกศาสดา

รับปฏิบัติมา

แต่องค์สมเด็จพระโคกวันต์

เห็นแจ้งจัดตั้งเสร็จบรร-

ลุทางที่อัน

ระงับและดับทุกข์ภัย

โดยเสด็จพระผู้ตรัสไตร

ปัญญาผ่องใส

สะอาดและปราศมัวหมอง

๔) **นมัสการมاتاปิตุคุณ** มารดาบิดาเป็นผู้มีพระคุณแก่เรา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิด และเลี้ยงดูเราโดยไม่หวังผลตอบแทน ตั้งแต่เราเกิดมา ท่านก็ให้ความรัก ความเมตตา เอาใจใส่ ดูแลห่วงใยโดยบริสุทธิ์ใจ คอยแนะนำตักเตือนชี้ทางที่ดีให้แก่เรา เมื่อเราทุกข์หรือเจ็บไข้ท่านก็ ทุกข์ด้วย แม้จะต้องทำงานด้วยความเหนื่อยยากตรากตรำ ท่านก็ยอมสละตน กวีจึงกล่าวสรรเสริญ พระคุณของบิดามารดาว่ายิ่งใหญ่มากกว่าภูเขาและแผ่นดิน ดังความที่ว่า

เปรียบหนักชนกคุณ

ชนนี้คือภูผา

ใหญ่พื้นพสุธรธา

ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน

๕) **นมัสการอาจารย์คุณ** เนื่องด้วยครูอาจารย์เป็นผู้มีพระคุณแก่เรา เพราะเป็นผู้อบรมสั่งสอนและถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่เรา ประารถนาให้เรามีความรู้ ความคิด ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างแจ่มแจ้ง และสามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพต่อไปในอนาคต กวีจึงสรรเสริญพระคุณของครูอาจารย์ไว้ว่า

ยัง บ ทราก็ได้ทราบ
ชี้แจงและแบ่งปัน

ทั้งบุญบาปทุกสิ่งอัน
ขยายอรรถให้ชัดเจน

จากบทประพันธ์ จะเห็นได้ว่า ครูอาจารย์เป็นผู้ให้ความรู้และความคิดให้รู้จักแยกแยะในสิ่งที่ดีและไม่ดี โดยอธิบายถ่ายทอดให้เกิดความเข้าใจ

ปกิณกะ

พิธีไหว้ครู

การไหว้ครู เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ คนไทยถือว่า เมื่อเริ่มศึกษาวิชาการใดๆ จะต้องเริ่มต้นด้วยการไหว้ครู เพราะศิษย์ที่ดีจะต้องมีความเคารพและบูชาครู จึงจะสามารถศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยในพิธีจะมีการนำพืช ๓ ชนิด มาใช้ในการไหว้ครู ได้แก่

หญ้าแพรก เพื่อใช้สื่อความหมายถึง ขอให้ศิษย์ศึกษาเล่าเรียนและเข้าใจในสรรพวิทยาการที่ครูอาจารย์สั่งสอนได้อย่างรวดเร็วและแตกฉาน และมีความมุ่งมั่นอดทนเหมือนหญ้าแพรก ซึ่งเป็นพืชที่เจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วและทนต่อทุกสภาพดินฟ้าอากาศ

ดอกเข็ม หมายถึง ขอให้มีความสติปัญญาเฉียบแหลมดุจดั่งดอกเข็ม

ดอกมะเขือ หมายถึง ต้นมะเขื่อนั้นจะคว่ำดอกลงเสมอเมื่อจะมีผล คนโบราณจึงนำมาเปรียบเทียบกับให้ศิษย์จะได้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นคนสุภาพ และพร้อมที่จะน้อมรับวิชาความรู้ต่าง ๆ จากครูอาจารย์ และสามารถนำวิชาความรู้ไปปรับใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์ได้ในทุกสถานการณ์เช่นเดียวกับลูกมะเขือที่มีเมล็ดมากสามารถเติบโตและออกงามได้โดยง่ายในทุกสถานที่

๗.๒ การประเมินคุณค่าด้านต่าง ๆ

นมัสการคุณานุกุณ มีคุณค่าในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑) **คุณค่าด้านกลวิธีการแต่ง** เนื่องด้วยความมุ่งหมายประการสำคัญของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในการประพันธ์นมัสการคุณานุกุณ คือ การพรรณนาคุณงามความดีที่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิดามารดา และครูอาจารย์มีต่อชนทุกชั้น ดังนั้นถ้อยคำที่กวีนำมาใช้ จึงต้องแฝงความหมายที่ตีงามและสามารถท่องจำได้โดยง่าย เพื่อให้เยาวชนไทยได้ยึดถือเป็นแบบอย่างและซาบซึ้งไปกับเนื้อความ ซึ่งแม้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องในทางพระพุทธศาสนาโดยมีเนื้อหาที่ละเอียดลึกซึ้ง แต่กวีก็สามารถพรรณนาถ้อยความและเลือกสรรถ้อยคำได้อย่างไพเราะจับใจและมีความดีเด่นในด้านกลวิธีการแต่ง ดังนี้

๑.๑) **การเลือกสรรคำเหมาะกับเนื้อเรื่อง** กวีเลือกสรรถ้อยคำนำมาใช้สื่อความหมายได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในบทนมัสการมาตาปิตุคุณและนมัสการอาจารย์ ซึ่งเป็นการพรรณนาพระคุณของบิดามารดาและครูอาจารย์ เป็นการใช้คำง่ายแต่มีความหมายลึกซึ้ง เช่น ในบทนมัสการมาตาปิตุคุณที่ว่า

พุ่มพักทะนุถนอม
แสนยากเท่าไร ๆ
ตราทนระคนทุกซ์
ปกป้องซึ่งอันตราย

บ บำราคนิราไกล
บ คิทยาภล่ำปากกาย
ถนอมเลี้ยง ฤ รุ้วย
จนได้รอดเป็นกายา

กวีใช้คำว่า พุ่มพัก ทะนุถนอม ตราทน และ ถนอมเลี้ยง ซึ่งเป็นคำที่สื่อความหมายได้ชัดเจน อ่านแล้วเข้าใจและรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของบิดามารดาซึ่งคอยประคับประคอง ระวังรักษา และเฝ้าทะนุถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูลูกด้วยความอดทน โดยไม่ได้คิดถึงความยากลำบากตั้งแต่ลูกยังเล็กจนเติบโตใหญ่ เช่น ในบทนมัสการอาจารย์คุณที่ว่า

อนึ่งข้าค่านับน้อม
โอบเอื้อและเจือจน
ยัง บ ทราก็ได้ทราบ
ชี้แจงและแบ่งปัน

ต่อพระครูผู้การุณ
อนุสาสน์ทุกสิ่งสรรพ
ทั้งบุญบาปทุกสิ่งอัน
ขยายอรรถให้ชัดเจน

คำว่า การุณ โอบเอื้อ เจือจน อนุสาสน์ และ ขยายอรรถ ที่กวีสรรมาใช้สื่อความหมาย เพื่อแสดงถึงความรักและความเมตตาของครูอาจารย์ ที่เพียรพยายามสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดีนั้น ก่อให้เกิดความสำนึกและตระหนักถึงพระคุณของครูอาจารย์ได้อย่างชัดเจน

ชวนคิด ชวนคุย

นักเรียนประทับใจข้อความตอนใดของบทประพันธ์นมัสการคุณานุกุณบ้าง ข้อความนั้นกล่าวอย่างไร ทำไมนักเรียนจึงประทับใจข้อความนั้น

๑.๒) การเลือกสรรคำที่มีเสียงเสนาะ กวีใช้คำให้เกิดความงามและเสียงเสนาะในการอ่านออกเสียงโดยการใช้สัมผัสอักษรและสัมผัสสระ เป็นการเพิ่มคุณค่าและความไพเราะให้กับบทกวี ดังนี้

(๑) สัมผัส เนื่องจากการแตงนมัสการคุณานุคุณ มีข้อจำกัดในเรื่องฉันทลักษณ์ กวีจึงต้องคิดสรรคำที่มีความหมาย ได้ใจความ และถูกต้องตรงตามเนื้อหาและลักษณะบังคับของคำประพันธ์ที่นำมาใช้ ซึ่งได้แก่ กาพย์ฉก ๑๖ และโดยเฉพาะอินทรวีเชียรฉันท ๑๑ เพราะนอกจากจะมีกฎเกณฑ์ในเรื่องจำนวนคำและสัมผัสแล้ว ยังต้องคำนึงถึงเรื่องเสียงหนัก-เบาของคำหรือครู-หลุอีกด้วย จึงจะสามารถสร้างสรรค์บทกวีให้มีความไพเราะและสละสลวยได้

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีข้อจำกัดในเรื่องดังกล่าวข้างต้น แต่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ก็สามารถเลือกสรรคำแล้วนำมาเรียบเรียงแต่งได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหาและข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ และยังเพิ่มระดับความไพเราะโดยอาศัยกลวิธีทางการประพันธ์ซึ่งได้แก่ การเล่นสัมผัสใน โดยเฉพาะสัมผัสอักษร เช่น

นมัสการพระพุทธคุณ

“สุวิสุทธสันดาน” เล่นเสียงสัมผัสอักษร “ส” คือ สุ-(วิ) สุทธ-สัน (ดาน)

“บ มิหม่นมิหมองมัว” เล่นเสียงสัมผัสอักษร “ม” คือ มิ-หม่น-มิ-หมอง-มัว

“ก็เจนนบประจักษ์จริง” เล่นเสียงสัมผัสอักษร “จ” คือ เจน-จบ-(ประ) จักษ์-จริง

นมัสการพระธรรมคุณ

“ส้องสัตว์สันดาน” เล่นเสียงสัมผัสอักษร “ส” คือ ส้อง-สัตว์-สัน (ดาน)

“พิสุทธิพิเศษสุกใส” เล่นเสียงสัมผัสอักษร “ส” คือ (พิ) สุทธิ-(พิ) เศษ-สุก-ใส

“ข้าขอโอนอ่อนอุตมงค์” เล่นเสียงสัมผัสอักษร “ข” คือ ข้า-ขอ

เล่นเสียงสัมผัสอักษร “อ” คือ โอน-อ่อน-อุต (มงค์)

นมัสการพระสังฆคุณ

“สงฆ์ใดสาวกศาสดา” เล่นเสียงสัมผัสอักษร “ส” คือ สงฆ์-สา (วก)-ศา-สละ (ดา)

คำนมัสการอาจารย์คุณ

“อนุสาสน์ทุกสิ่งสรรพ” เล่นเสียงสัมผัสอักษร “ส” คือ (อนุ) สาสน์-สิ่ง-สรรพ

(๒) การเล่นคำ การใช้คำซ้ำในนมัสการคุณานุคุณ เป็นลักษณะเฉพาะในภาษาบาลี ซึ่งทำให้เนื้อความที่มีคำซ้ำมีความหมายที่เด่นชัด ได้รับการเน้นย้ำ และแสดงให้เห็นถึงความสำคัญมากยิ่งขึ้น เช่น

นมัสการพระพุทธคุณ มีการเล่นคำซ้ำ คือ คำว่า “องค์ใด” อันเป็นการเน้นหรือแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลสำคัญและมีพระจริยวัตรที่ดีเด่นเป็นอย่างมาก เช่น

“องค์ใดพระสัมพุทธ

สุวิสุทธสันดาน”

“องค์ใดประกอบด้วย

พระกรุณาดังสาคร”

นอกจากนี้ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังซ้ำคำว่า “ชี้” เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นบรมครูผู้ชี้แนะแนวทาง อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อมวลมนุษยชาติ คือ แนวทางอันเป็นการละเลิกกิเลสเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ และมุ่งไปสู่ความสุขอย่างแท้จริงและถาวร คือ พระนิพพาน

ชี้ทางบรรเทาทุกข์

และชี้สุขเกษมสอาด

ชี้ทางพระนฤพาน

อันพ้นโคภวิโยคภัย

การเล่นคำซ้ำที่เด่นอีกคำหนึ่ง คือ คำว่า “ข้า” ในบทนมัสการพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ อันเป็นการแสดงหรือเน้นย้ำว่าผู้ท่อนหรือผู้สวดได้ตระหนักในความสำคัญและนอบน้อมกาย วาจา และใจ สำนึกและเคารพในพระคุณของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

นมัสการพระพุทธคุณ

ข้าขอประณตน์นม

ศิริเกล้าบังคมคุณ

สัมพุทธการุญ-

ญาณพ้นนรีนรร

นมัสการพระธรรมคุณ

ข้าขอโอนอ่อนอุตมงค์

นบธรรมจาง

ด้วยจิตและกายวาจา

นมัสการพระสังฆคุณ

ข้าขอนบหมู่พระศรา-

พททรงคุณา

นุคุณประดุจรำพัน

ด้วยเดชบุญข้าอภิวันท์

พระไตรรัตน์อัน

อุดมดิเรกนรีตัตถ์

อย่างไรก็ตาม ยังมีการเล่นคำอีกอย่างหนึ่งซึ่งสื่อให้เห็นถึงความหมายอันลึกซึ้งที่ซ่อนอยู่ในคำ และแสดงให้เห็นว่ากวีมีความรู้ความสามารถในด้านภาษาและการประพันธ์เป็นอย่างมาก เช่น คำว่า “เอารสทศพล”

สงฆ์ไดสาวกศาสดา
แต่องค์สมเด็จพระโคกวันต์

รับปฏิบัติมา

สมญาเอารสทศพล
อนเณจะนับเหลือตรา

มีคุณอนนต์

คำว่า **เอารสทศพล** แปลว่า บุตรของพระพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึง พระสงฆ์ มีที่มา จากคำว่า **เอารส** หรือ **โอรส** ซึ่งแปลว่า บุตร และ **ทศพล** หรือ **ทศพลญาณ** ซึ่งหมายถึง พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ประทานกำเนิด พระสงฆ์ด้วยการอนุญาตให้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาภายใต้ร่มกาสาพัสดร์ อันเป็นการตัดชีวิต ออกจากโลกแห่งกิเลสซึ่งเป็นโลกของปุถุชน เข้าสู่โลกแห่งพระธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเกิดใหม่ พระสงฆ์จึงได้ชื่อว่าเป็นบุตรของพระพุทธเจ้า

(๓) ภาพพจน์ กวีใช้การเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์เพื่อให้ผู้อ่าน เห็นภาพชัดเจนขึ้น เช่น การเปรียบพระคุณของบิฑามารดาว่ายิ่งใหญ่กว่าภูเขาและแผ่นดิน ดังความว่า

เปรียบหนักชนกคุณ
ใหญ่พื้นพสุธรธา

ชนนีกือภูผา
ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน

๒) คุณค่าด้านสังคม นมัสการคุณานุคุณแสดงให้เห็นว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิฑามารดา และครูอาจารย์ เป็นผู้ที่มีพระคุณแก่เรา เราจึงควรกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ซึ่งความกตัญญูรู้คุณเป็นเครื่องหมายของคนดี

นมัสการคุณานุคุณ จัดเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าทั้งในด้านเนื้อหาและกลวิธีการแต่ง กวีเลือกสรรคำที่มีเสียงเสนาะและเหมาะกับเนื้อหา เพื่อสื่อความหมายอย่างชัดเจนและลึกซึ้ง เกี่ยวกับคุณความดีของพระรัตนตรัย อันประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คุณความดีของ บิฑามารดา และครูอาจารย์ จึงควรค่าแก่การนำมาใช้สวดเพื่อบูชา เป็นเครื่องกำกับกาย วาจา ใจ เตือนสติให้น้อมระลึกถึงผู้มีพระคุณ

สรุปสาระสำคัญ ตอนที่ ๕ หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑
นมัสการคุณานุคุณ

พัฒนาการคิด

๑. ในบทนมัสการมาตาปิตุคุณกล่าวว่า “เปรียบหนักชนกคุณ ชนนีกือภูผา” ในความคิดเห็น ของนักเรียน พระคุณของพ่อแม่เปรียบได้กับสิ่งใด เพราะเหตุใดจึงคิดเช่นนั้น
๒. นักเรียนสามารถตอบแทนผู้มีพระคุณได้ด้วยวิธีการใดบ้าง
๓. นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรต่อบทกวีที่ว่า “ครูอาจารย์คือพ่อแม่คนที่สอง”

การเรียนรู้เชิงรุก

สมรรถนะสำคัญสำหรับผู้เรียน

ความสามารถด้าน

✓ การคิด

✓ การใช้ทักษะชีวิต

✓ การสื่อสาร

○ การแก้ปัญหา

○ การใช้เทคโนโลยี

๑. แบ่งกลุ่มร่วมกันสืบค้นบทความหรือเรื่องราวที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับความกตัญญูทเวที่ ร่วมกัน อภิปรายแสดงความคิดเห็นและสรุปความรู้ที่ได้จากการสืบค้น
๒. ฝึกสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ โดยเลือกบทใดบทหนึ่ง เช่น บทนมัสการพระพุทธคุณ นมัสการ อาจรรย์คุณ บันทีกเสียง พร้อมอธิบายคุณค่าของบทประพันธ์ในภาษาของตนเอง แล้วส่งคลิปเสียง ในกลุ่มออนไลน์ของชั้นเรียนที่ครูตั้งไว้เพื่อให้เพื่อนลงคะแนนตามเกณฑ์ที่กำหนดร่วมกัน